

EESTI KIRJANDUS

1930

N° 7

SISU:

AUGUST ANNI: Kreutzwaldi noorpõlv ja saksa-
keelne Iüürika.

AUGUST PALM: Lub 1929.

AUGUST PALM: Vastuväidete puhul kirjutisele
„Eesti esimene poliitiline satiir“.

M. SILLAOTS: „L'Estonie Littéraire“.

P. HAMBURG: Ebaõnnestunud auhindamine.

ILMAR REIMAN: Ernst Krusten — Mineviku jahil.

P. ARISTE: Jul. Mägiste — Eestipäraseid isikunimesid.

O. LIIV: Werner Tawaststjerna — Pohjoismaiden
viisikolmattuavuotinen sota.

ILMAR REIMAN: Kaks päikeslikku raamatukest.

P. HAMBURG: Karl Ehrmann — Sõdurite elu.

ELMAR PÄSS: Väinö Salminen — Tutkimus vatjalais-
ten runojen alkuperästä.

L i s a k s: Eesti raamatute ildnimestik 1929. a. alates,
12. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1930 ASUTATUD 1906. XXIV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRUS (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käskkirjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käskkirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käskkirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Raudsepp, Küüni 1, tel. 3-01.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: „Ühiskaubamaja“ Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

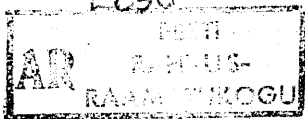
Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise soovivaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 7

Kreutzwald'i noorpõlv ja saksakeelne lüürika.

1.

Kreutzwaldi elutöö selgituseks on meie iseseisvuse-aegse aastakümne jooksul kulutatud võrdlemisi rohkesti uurimisenergiat, kuigi selle tagajärgedest senini alles vähe on avaldatud. Vaevalt keegi teine soodustaski meie rahvuskirjanduse sünnisajandi tundmaõppimist enam kui tema, kõigist „paljastustest“ hoolimata ometi selle sajandi kesksam kaju. Juba väliselt ühendab ta selle mõlemaid, muidu nii erimeelised pooled. Ja ka üldse: just palju-ühendav mitmekülgsus vahest ehk iseloomustabki teda ja ta algatuseaegset tähendust kõige enam. Ta on niihästi loodusteadusliku haridusega arst kui ka traditsioonijätkavalt humanitaarteaduslike ja luuleliste huvidega literaat; niihästi juba rahvalähike eestlane kui ka, veel, kaasaegse väliskirjanduse ja selle mõtteilmaga võrdlemisi lähedas kontaktis olev baltlane-eurooplane, nagu neid vaevalt ühtegi enam andis meie kitsenevalt eestistuv (ja venestuv!) sajandi teine pool. Ta on ühtlasi 18. sajandi mõistustlik kui ka 19., „romantilise“ sajandi tundlik hing „uusklassilises“ tasakaalus või — esiromantilises segus. Eelmise sajandi rahvavalgustus, uue sajandi esmapoole rahvaluule ning rahvuslike teaduste harastus ja sajandi teise poole rahvusliku kunstkirjanduse algatus — kõiki kolme ühendab ta elutöö. Juba üksi see miljööst kui ka isikust sõltuv universaalsus peaks vabandama, et seejuures ühelgi alal ei jõutud väga sügavale.

Peaasjalikult ainult kui eestlast on Kreutzwaldi seni vaadeldud, imeteldud ja — juba Jakobsonist peale — tihti ka arvustatud kui mitte „eestlase“ täit mõõtu välja andvat. Kreutzwaldi kui tervikisiku ja siis ka kui eurooplase arengu ja lähtekohtade selgituse on seadnud enesele erisihiks uueaegsem, võrdlev-kirjandusloolise tagapõhjaga uurimine.

Ses suhtes pakub rohkesti materjali Võru üksiklase haruldaselt suur (kuigi kahjuks puudulikult säilinud) kirjavahetus, millega tutvumine on viimaseil aastail vähemalt masinkiri-koopte abil kergenenud ka laiemale huviringidele. Kuid ka autori muidu nii vähetuntud n o o r p õ l v e ning kujunemisaastate valgustuseks oleme käesoleval aastal omandanud väärtuslikku lisamaterjali. Nimelt on Kreutzwald'i tütre tütre, prl. A. Blumberg'i käest Hamini omandatud ja E. R. Muuseumi talletatud kogu käsikirju, mille olemasolu küll varem inigi tunti, kuid mille tarvis on olnud seni nii hästi kui võimatu. Küll pole ka siin veel kõik sealt loodetav: puudub muu seas Kreutzwaldi lühike oma-elulugu, mida allakirjutanu nägi sama omniku juures veel mõne aasta eest. Samuti kuulduvat olevat osa isiklikumat kirjavahetust veel välja andmata või isegi hävitatud (kirjavahetus paruniproua Rosen'iga?). Aga ka käesolev hoius tohiks olla küllalt huvitav, et saada tutvustatuks laiemalegi üldsusele.

Deposiit koosneb neljast suuremast vihikust, osalt lahti rebenenud üksiklehtedest ja väikesest kogust tervitusist Kreutzwaldile ta 70. sünnipäeva puhul.¹⁾

Vihikuist sisaldavad kaks suuremat saksakeelseid väljakirjutisi väga mitmesuguseilt autoreilt ja kuuluvad mõningate tunnuste järgi juba üliõpilasaega (pärast a. 1829). Kolmanda täidab tervelt mingi lühike saksakeelne näidend, mille algus pole säilinud ja mille algupära praegu raske kindlaks teha.²⁾ Üksiklehtedel paistavad silma mõned väljakirjutatud laulud ja palju hilisema käekirjaga „Einleitung“ „Kalevipoja“ allkaosutistele (dateeritud Dorpat d. 15. Mai 1869), mille G. Blumberg oma nime all ilmunud teose ees („Quellen und Realien des Kalevipoeg“ VEGG V, 4, a. 1869) on ära trükinud lihtsalt allkirjaga „Der Verfasser“.

Neljäs vihik moodustub kuskilt suuremast raamatust välja tõmmatud poognaist ja kannab selle leheküljenumbreid (123—154). Järgivaatusel selgub, et vastavad leheküljed puuduvadki Kreutzwaldi kõige paksemas, n. n. rahvalaulude

1) Viimases leidub: võrdlemisi huvitavalt filosoofitsev värsikujuline „Epistel an Fr. Kr.“ 14. XII 1873 dr. Schultz-Bertram'ilt, ühist kooliaega, seitsaadik kestnud truud sõprust ja majasõprust meeldetuletav kiri Wahl'ilt 25. XII 1873, kellegi tundmatu proua patsienditüü Pariisist 8. I 1874, tervitus Leo Meyer'ilt Õpet. Eesti Seltsi nimel ja rida telegramme (Lönrot, Koskinen, Ahlquist, Donner, Krohn; peale selle „Koidu“ lauluselts j. t.).

2) Sündmustik on mõisnikkude elust; kuigi käsikirjas tehtud parandusi Kreutzwaldi käekirjaga, jäägu viimase tervik-autorsuse küsimus veel lahtiseks.

kogus (Volkslieder A, säilib EKS'i arhiivis). See on sama teos, kust juba varemini („Eesti Kirjandus“ 1926) oleme avaldanud 5 saksakeelset ballaadi, mida võime pidada Viru lauliku enda noorustöiks. Nähtavasti originaalteostena ja siis intiimsemaiks ning ehk ka väärtuslikumaiks peetuina on neilgi poognail leiduvad lüürilised laulud siis hiljemini (võib-olla ka alles pärijate poolt raamatu müümise puhul a. 1911?) kõrvaldatud teose enamikku täitvate rahvalaulude seast ja pääsevad üldsuse kätte alles nüüd.

2.

Kultuurilooliselt huvitavad on saadud kogus kõige pealt need laulud kui ka eelmistes vihikutes leiduvate tsitaatide valik ja ilme, mis senisest sügavamalt pilku laseb heita juba üliõpilasaegse Kreutzwaldi huvidele. Laiema ühendusega pole siin vist kohane hakata käsitlema viimaseid ligemalt, seda enam, et lähemal ajal on oodata spetsiaaluurimust Kr. kirjanduslikust eruditsioonist, kus loodetavasti ka siinsed andmed täpsamalt kasustatakse. Olgu ainult mainitud, et juba siin silma paistavad tulevase arsti filosoofilised ja kirjanduslikudki huvid. Kõige rohkem kõneleb ta märkmik tegelemisest eelmise sajandi julgemõtteliste õpetajatega. Omal ajal palju loetud valgustusaja-filosoofi J. G. Zimmermann'i „Über die Einsamkeit“ (II täiend. tr. ilm. 1784—1785) näib olevat olnud üheks ta meelisraamatuks. Sealtsamast on tal huvi tsiteerida endale varemategi aegade suurte mõtteid. Thomas a Kempis'e ja Jacob Böhme', Pope'i ja Rousseau' laused vahelduvad Herder'i, Schiller'i ja Goethe' omadega. Frivoolsevõitu rokokoo-aurori Langbein'i j. t. kergetooniliste seltskonna-laulude ja mõistatuste kõrval jutlustab A. Kotzebue pealekäivalt oma sentimentaalset voorusemoraali: „Seid tugendhaft und liebet euch!“ Ja „Stabat mater dolorosa“ kesk-aegne jumala-arm ei takista lugemast ning mälestamast ka „Allgemeine Modenzeitung'i“ aastakäiku 1829 ja ajajärgu lemmikooperit, K. M. Weber'i „Preciosa't“. Klassitsistlik arm kõige inimliku vastu ja nooruri kultuurijanu püüavad rikastuda nii ühest kui teisest; need kuhjavad mõtteid nii suurmeestelt kui ka praegu üsna unustatud kirjutlejailt (R. Roos, Th. Huber, Neuffer, Haug, Brachmann, Becker j. t.).

Igatahes ei saa selle nii paljuhuvilise studiosus'e kirjandusharrastustki nimetada kitsaks või klassikute kõrval kaas-aegseist mittehoolivaks. Teame ju, et ka ülikoolis on see arstiteadlane peale oma eriala leidnud aega jälgida kaas-aegseid kirjandusloolasi (nii prof. Morgenstern'i loenguid

„Nibelungidest“ j. m.). Samuti tema märkmikus säilitatud vanamoeliselt pseudoklassilised septsused vahelduvad jälgedega tol ajal veel üsna moodsaist W. Scott'i romaanest ja koguni E. T. A. Hoffmann'i „Phantasiestücke'st“. Ainult üldine maitse laad tundub klassiline, nagu tol ajal endastmõistetavgi siin provintsis, mis nii kaugel suuremaist loomiskeskusist ja üsna nõrga iseseisva kirjandusliku eluga. Kuigi juba tunnustatud, polnud ju siin isegi uusklassilise sünteesi suurmeistrid Schiller ja Goethe veel kaugeltki kõigile vastuvõetavad, vähemalt mitte oma „ateismiga“¹⁾. Ja kuigi tulevase Viru lauliku mälestusvihikus näeme juba mõne eelmaintud kõrgromantiku tundmist ja kuskil leidub katke esiromantilise aja iidoli Macpherson'i „Ossiani lauludest“²⁾, tundub meie ajale otse imelik see huvi, mida seal on tuntud ka veel puhtratsionalistlike sõnamõistatuste, igasuguste „Charade'ide“ ja „Logogryph'ide“ vastu. Ja vaevalt enam tollegi ajajärgu moodsam maitse võis kõrgeks hinnata selliseid puhtpseudoklassiliste allegooriakujude abstraktselt-pateetilisi tiraade, nagu näit. mingis lõpmatus kaebelaulus Aleksander I surma puhul (Euroopa, Russia ja Germaania esitatud), mille noor Kreutzwald on viitsinud endale tervelt maha kirjutada.

Sama osalt vana, osalt üleminekuaegne stiililaad ilmestab üldjoontes ka selle vihiku sisu, mis kannab (tõsi küll, üsna hilist) pealkirja „Kreutzwaldi originaal-laulud“ Jah — kuid esiteks: ons see üldse kindel, et nad on Viru lauliku algupärane looming? Tõepoolest, täitsa vastuvaidlematuid tõestisi pole seks (vähemalt mitte kõigi kohta) siin, nagu ei varemingi publitseeritud ballaadide puhul³⁾. Küll aga maksa-

1) Sellekohaseid vaidlusi, vist üliõpilasajalt, mäletab näit. ka Kreutzwald oma kirjas Faehlmannile 8. I 1843.

2) „Der Krieg von Inis-Thona“ algus, mille leiame hiljemini peaaegu sõna-sõnalt kasustatud ka „Kalevipojas“. Käekirja järgi otsustades näib see märkmikku kantud olevat ometi rohkesti hiljemini kui ta eelkäivad tsitaadid.

3) Kasutame siin juhust, et mainida üht väikest täiendust ka viimaksmainitud küsimusele. Nimelt on „Die Belagerung von Beverin“ nimeline ballaad ometi ilmunud ka trükist, ja nimelt „Inland'is“ (a. 1846, veerg 529), kandes allkirja K. Friedhold. (Üldse peab ütlema, et sel saagaballaadistuse hooajal eriti see Läti Hindreku toodud pärimus end värsistama on meelitanud; nii ilmub viimast veelgi kahelt autorilt: P. Otto'lt „Die Macht der Töne“, Inland 1846, veerg 842, ja E. Pabst'ilt, „Der Sang von Beverin“, ibid. 1852, veerg 8.) Kas viimase nime taga tõesti seisab Kreutzwald või keegi teine isik, pole praegu igatahes päris kindel, kuigi

vad viimaste algupära kohta toodud andmed (leiukoht, ilme jne.) ka siin ja nendega seltsivad teised veelgi kindlamad. Nimelt pole leitud laulud küll kaugeltki mitte ainult juhuluuletised, nagu varemalt väidetud, kuid kümmekond neist (kokku 32 palast) on seda ometi. Ja viimaste, nii eriti Kreutzwaldi enda tütre Marie Ottilie sündimise puhuks dateeritud kahe laulu autori suhtes tarvitseb meil vaevalt enam midagi kahelda. Selle osa tunnistus tohiks olla aga ka teiste algupära kohta õige kaaluv. Veel enam kui ballaadide puhul tuleb ka siin lisaks (iseseisvana küll võrdlemisi vähe tähendav) asjaolu, et Kreutzwald ka neist lauludest vähemalt kaks on hiljemini avaldanud eestikeelses tõlkes, nimelt „Der Führer“ nimega „Tee juhataja“ ja „Harfenklänge“ 2. alaosa „Trost und Aussicht“ nimega „Tolm ja põrm“, mõlemad „Viru lauliku lauludes“. Saksakeelsena teame trükitud olevat sama kolmeosalise „Harfenklänge“, ja nimelt, nagu juba Kreutzwaldigi alaviide juhatab, väikeses ajakirjas „Der Refractor“ (a. 1836, nr. 24), mis „Inland'iga“ ühel aastal Tartus oma ilmumist alustas, varsti aga seisma jäi. Ehk küll seal autorit üldse pole märgitud, ei kõnele see midagi Kreutzwaldi kui laulu tegija vastu, vaid pigemini poolt. Peale selle näib trükitud olevat ka viimane mõistatus, mille all seisab mingi raskesti loetav (lehe) nimi ja daatum 1876, nr. 22.

Üldse on viimased neli mõistatust kirjutatud eelmistest palju erinevalt, mainitud viimne, võiks öelda, otse Kreutzwaldi rauga-ea käekirjaga, ega sobi neid kandev lahtine ja juba pagineerimata leht enam teiste, väljakäristatute, algupärasesse ühendusse. Eelmiste ja kogu vihiku sünniaega siis viimse mõistatuse väga hiline daatum igatahes ei osuta. Ümberpöörduvalt võime arvata, et need teised laulud või vähemalt valdav enamik neist kuulub Kreutzwaldi noorpõlve, eeskätt 1820-ndaisse ja 1830-ndaisse aastaisse, kuhu juhatavad mitmed daatumid nende all.

Huviga näeme edasi, et viimased teataval määral rühmituvad kahe või kolme, võiks siis öelda, loomisperioodi ümber. Ja nimelt langeb esimene neist juba aega enne Kreutzwaldi ülikooli astumist, ta iseõppur-koduõpetaja aastaisse Tallinnas: kõige varasema daatumiga — 1824 — on märgitud kaebelaul (oma sõbra?) nooreltsurnud balti saksa luuletaja Alex. Ridenius'e (Rydenius'e, 1800—1823) mäles-

esimene võimalus on tõenäolisem ja ka vastane võimalus vaevalt suudab kahtlaseks teha Kreutzwaldi autorsust vähemalt teiste esitatud ballaadide suhtes.

tuseks; autobiograafilise ilmega „Das Vaterhaus“ ja filosoofilis-õpetliku „An den Schlaf“ all seisab 1825. Teine „lauu-aeg“ näib olnud olevat a. 1836 ümber, millist daatumit kannavad mainitud „Kandlekölad“ proua Simon'i mälestuseks, palveliselt mõtisklev „An den Tod“ ja mõlemad soovimused tütre sünni puhul. A. 1838 annab veel sünnipäevatervituse kellelegi hr. H. Eisenschmidt'ile. Ja edasi on ajaga märgitud ainult juhuluuletisi; nii raehärra G. Stein'i sünnipäevaks 8. VI 1843 ja kolm korda prl. Ida Schrödel'i sünnipäevaks: 17. oktoobriks 1843, 1844 ja 1845.

Kui lisaks arvestada, et ka kõnesolnud ballaadidest kaks on märgitud 1836. a. sügisega, üks aastaga 1831, võime ehk pidada tõenäoliseks, et Kreuzwaldi saksakeelne luulelooming üldse kuulub peaasjalikult ta 20-ndaisse ja 30-ndaisse eluaastaisse ja et umbes samal ajal on kirjutatud ka ta teised, dateerimata laulud. On loomulik arvata, et see oli kõige enam lüürilise (kuigi ühtlasi ratsionalistlikult pidurdatud) ilmega alguses, kus vaevalt 20 aastat täitunud nooruk (samuti kui neli-viis aastat varem K. J. Peterson) võrdlemisi elava ajajärgu-vaimu mõjul juba oli „ärgeanud“ ka kirjan duslikult. Kolmekümnendad aastad toovad sellele lisaks moes oleva ballaadiharrastuse, kuna lüüriline soon võib-olla ajaga juba hakkab taltuma. Neljakümnendail aastail jätkub saksakeelset luuletusindu veel eeskätt seltskondlikuks viisakuseks — tervituslauludeks. Ja viiekümnendail, rahvalaulu ja „Kalevipoja“ keele (ja värsi) moodi minnes, hakkab ka neid sündima juba eesti keeles (Tartu suurkoolile 1852, L. Löwen'ile 1855, E. Sachssendahl'ile umb. samal ajal). Ainult vana arm värsikujuliste mõistatuste vastu paneb vahel vanaraugagi näppu liigutama nii eesti kui ka saksa keeles. Muidu on ta nüüd produktiivne ainult esimeses — seda ootav „turg“ oli, kõigele vaatamata, kujunenud ometi juba palju vajavamaks ja oma vähenõudlikkuses vastuvõtlikumaks ning soodsamaks kui saksa oma. Aga — see sünnib juba enam-vähem ainult tõlgete kujul. **A l g u p ä r a s e k s** lüürikaks pole vananev mees loomulikult enam niigi spontaanne, kui oli olnud nooruk. Võib-olla oli saatuslik viga, et juba too kohe ei leidnud väljenduseks oma emakeelt, nagu küll oli leidnud Kristjan Jaak Peterson. Seegi rabelemine kahe väljenduskeele vahel aitas omalt poolt raskendada neid arenemisvõimalusi, mis olid traditsioonide ja miljöo viletsuse, ajapuuduse ning lõppeks ka ehk võrdlemisi väheluulelise, pigemini filosoofilise autoriloomuse tõttu küllalt väikesed. Ja veel vanaduseski kurdab mees oma noorusvärskema ea kasu-

tut kulumist: „Mina ei ole küll laulik, aga kui lubate ütelda, ehk oleks minust võinud ühte laulikude kannupoissi kasvatada, kui neil päevil üks Kalev mul ees oleks käinud, kus paras õpimise aeg oli. „Leivanuga“, mis mind poisikese põlvest tänapäevani tagasihutanud, ei annud tiibadele kasvamise mahti; õilmed läksid juba tuppes kiduriks, enne kui päikese paiste neid laiali jõudnud lahutada“ (kiri Koidulale 17. III 1868).

Kust peaksime meiegi otsima selle peaaegu traagilise „oleks'i“ põhjusi? Kas ainult sest eelkäiva Kalevi puudumisest ja muist välistingimustest? Kas mitte ka autori enda noorea liigsest „eurooplusest“ ja, kõigest hoolimata, siiski liiga vähesest eestlusest? Kas poleks teatav mõju olnud kas või ainult K. J. Peterson'igi laulude ilmumisel, mis juba noort Vidri Reinu oleks julgustanud omagi maakeelt tarvitama mitte ainult tõlkimiseks, vaid ka endväljendavaks „laulu tuleks“? Kas mitte ta ise ei tunnusta, et ta Põhja-Eestis elades veel ei mõelnudki hakata (eesti) kirjameheks. ja et ta (eriti seepärast?) pole keelt õigel ajal põhjalikumalt ära õppinud (kiri Faehlmann'ile 12. VI 1849)?

Kuid küllalt nende „oleks'ite“ vaagimisest!

3.

Lõppeks veel paar sõna alljärgnevate laulude kui luule iseloomustuseks. Nagu öeldud, liituvad nad lähedalt Kreutzwaldi noorpõlve üldise kirjandusliku maitsega, mida laskis umbes aimata ta märkmik. Selle ratsionalistlik ja pseudoklassiline ilme on veel selge, kuigi ei puudu ka juba esiromantilisest mõjust kõnelevaid, pehmemaid ja tundelisemaid toone. 32-st palast on 13 värssmõistatused, mis hilisemale ajale pea üldse enam luulelist huvi ei paku (ja seepärast, vähemalt esialgu, ka siin ära trükkimata on jäetud), ja ülejäänud 19-st ainult 9 mitte juhuluuletist. Pseudoklassilisest eeskujudest kõneleb ka kas või juba antiikmütoloogia nimede ja piltide tarvitus (nii muusad ja nende hiis, „Das Flügelkind, die Phantasie“ ja Philomele laulus „Die Zeit des Gesanges“, Aurora oma uksega ja Apollon oma hobustega sonetis „Der Sommernorgen“, Zeus ja teised hallid jumalad Ridenius'e mälestuslaulus j. t.), samuti sõnastuses enamasti üldine kõrgestiilsus, rohked, aga kulunud „ilusad“ metafoorid ja perifraasid (eriti Rideniuse mälestises, näit. „des Jahres Braut“ jne.).

Vahest veel enamgi stiilitunnuseid ja enam laule juhib hilisemasse valgustusaega, miks mitte öelda ka sentimentaal-

esiromantilisse aega 18. sajandi teisel poolel, kus antiikmütoloogilise barokk-pompi asemel või kõrval harrastatakse juba ka lihtsamat keelt, eeskujuna ka kristlikku luulet, ja kus elutundes esinevad kõrvu nii mõistuse-ihalemine ja õpetuse-ind kui ka tundlemistarve. Ratsionalismi valgustussõjakus ning maailmaparanduse-tahe leiab omale otse credo-lise väljenduse väitlusluuletises „Der Gottesdienst“ ja selle lõpphüüdes: „Gott-Natur! ich bin dein Sohn.“ Deistlik äratunne, et Jumal end looduse ja ta seadustes avaldab, meie tunnustusi ja „kingitusi“, „mõttetut palumist“ ja „tühja kiidulaulu“ ei vaja, ei oota ega hinda, vaid et kristluse (nagu üldse „loomuliku religiooni“) peanõue ja olemus on armastus ja sellest juhitud elu ning teod, kõigist „mitteloomulikkudest“ ajaloolistest dogmadest mittehoollimine ja nendel põhjeneva „sektide viha“ vihkamine — siin on koos kogu eelmise sajandi suur evangeelium ja misjoni-ind, põhijoontes veel ühine nii Locke'il kui Rousseau'l, nii Lessing'il kui Herder'il j. t. Juba siin on koos ka kogu Kreutzwaldi enda järgneva elu ja elutöö usutunnistus. Loetagu näit. ta kirju Bertramile!

Deistlik-mõistuslik loodusjumala suuruse imetus koos sama optimistliku, võiks öelda isegi positivistliku elu ja teopaatosega ei täida ometi kogu inimest ega rahulda tal kõikisusega ühtekuuluvuse tunde gi tarvet. Ja nagu romantismile valmivas Läänes, nii näeme ka siin läbi tungivat teatavat pessimismi, teatavat traagilise üksioleku ja kaduvuse tunnet, jah, surma tunnet. Kuigi seda ikka lõpus tõttab trööstima ainus mitteratsionaalne dogma isikliku Jumala olemasolust ja isikliku elu jätkumisest ka peale surma, kuigi see veel ei pane karjuma ja ahastama absoluutses eraldatusetundes nagu Byron'it, Lenau'd või Leopardi't — see on ometi seal, samuti nagu juba Young'i „Öö lauludes“ ja tolle lõpmatus kaas- ja järelkäijais, ja selle meeliskelu omab teatavat kurbust-nautivatki šarmi. Sellisest kaduvussentimentaalsest elutundest on puudutatud näit. „Die Harfenklänge“, „Der Winterabend“, „Ein Herbstgespräch“, ka nooruse kaduvust leinlev „Die Zeit des Gesanges“, otse tüüpilised laulud une ja ta venna — surma poole, ja osalt teisedki paremad laulud. Kuigi religioosne lõpptroost on nii tähtsal kohal, õieti laulude peafunktsioon ongi seda troosti sisendada ja seetõttu eelk ä i v valutunde intensiivsus ei pääse maksvusele nii, nagu ootaks meie, romantilise elamusihaga ärahellitatud (ja ehk rikutudki?) luulemaitse, teatav tõeline tundeloor hõljub ometi nende üle ja teeb nad elamuslikuks. Ja teiselt poolt, see klassitsistlik-mõistuslik tasakaalustus ei lase seda leina-

tundlemist vähemalt mitte langeda maitsetusse pisarlusse, nagu nii tihti ses voolus, kus juba luule eesmärgiks üldse seatakse häälestada „zum Moll-Accord die Seele“ („Die Zeit des Gesanges“). Nii saavad võimalikuks mõned tõesti uusklassiliselt harmoonilised asjad (näit. sonetid „Der Sommermorgen“ ja „Der Winterabend“).

Loodusjumala mõistusliku imetluse ja kaduvusleina ning selle troostimeeliskluse kõrval iseloomustab Lääne esiromantik sagedasti veel ka idüllihä, Thomson'i, Rousseau' või Gessner'i stiilis rahua ja õnne igatsus uues kontaktis üleisikulise looduseluga. Ka see joon esineb Kreutzwaldil juba siin mõnigi kord. Kahjutundega vaatab see teisel nii positivistlik rahvavalgustaja ja tulevikumees tagasi minevikule, lapse-eale. Ja temagi meelest see oli „Die goldne Zeit der Harmonie“, kus veel „teadmise valgus“ ei ole lõhknud „südame püha katet“ ega pannud meid ära langema usust, seega ühes rahust ja luulest („Die Zeit des Gesanges“). Nii võib ta armastavalt meeliskella ka iseenda lapsepõlve, looduselähedat isakodu ja seal elatavat vooruslik-lihtsat elu („Das Vaterhaus“). Muidugi omandab kõige selle kadunud õnnemaa ja -aja kujutus ka temal tugevasti idealiseeritud ilme. See metsanurga onnike väikeses orus, vanade tammede all, kosed ja ööbikud — see on lõpuks ometi õige rahvusvaheliselt esiromantiline idüllimaastik, kuigi mitte enam nii arkaadiline kui näit. K. J. Peterson'i lauludes.

Lääne pooliti klassitsistlikult esiromantikalt (hiljemini ka juba romantikalt) on siis see noore Kreutzwaldi luuleharrastus ammutanud oma olulisemad jooned nii temaatikas kui ka sõnastuses, kõnelemata sealgi tavalisest värsistusest. Otsekoheseid ja üksikasjalisi „mõjustusi“ mingi autori või töö poolt on raskem praegu kindlaks määrata ega ole seda vahest üldse palju võimalik, sest sarnasusejooni ja eeskujusid võis leida juba mitmeltki autorilt. Võib-olla saaks ligem uurimine näidata lähemaid paralleele näit. Salis'e ja Matthisson'i idüllide ja elegeiatega, vahest ka Hölty' omadega. Lapsepõlve mälestuslaule samasuguste idüllmajakeste ning orgudega ja arusaamatute igatsustega leidub näit. mitu ka Salis'e toodangus (näit. „Die Kinderzeit“, „Lied eines Landmanns in der Fremde“, „An ein Thal“), samuti rohkesti leinlev-filosooflevaid looduslaule, mille põhitoon on Kreutzwaldi harrastatuile õige lähedal, kuigi vähem pealetikkuva õpetuselele. Aga üks leidu samu elemente isegi juba mõne nii vähesilmapaistva luuletaja, nagu Zschokke' lauludes (näit. „Mein Wunsch“ j. t.). Ja üks näit. ka viimane harrasta veel

umbes samalaadseid juhulaule ja saatevärsse nagu Kreutzwaldi samal ajal (vrd. viimase vastet näit. ta „Prolog zum „Dankbaren Sohn“ von Engel. Gesprochen von Lina Zimmermann...“)? Kõnelemata hilisemaist romantikuist (Uhlandi tsiteerib Kr. ise).

Kogu liigi olles muutunud juba nii üldiseks ja šabloonseks, oli loomulik, et Kreutzwaldi laulud ka oma sisult saksa publikule palju ei suutnud pakkuda, kõnelemata tihtigi kaunis vägivaldselt murtud keelest. Sootu teine oleks lugu olnud muidugi siis, kui need oleksid juba sõnastatud olnud niigi hästi eesti keeles — ilmunud või ei, oleks meie rahvuskirjanduse muidu nii kidur „eelrenessanss“ 1820. a. ümber olnud rikkam mõnegi luuletise võrra, mis võrreldavad Peterson'i omadega. Kuid sellest „oleks'ist“ juba rääkisime.

Olgem tänulikud, et on loodud ning meieni püsinud needki nüüd järgnevad laulud ja et võime jälgida meie varasemas romantikas siiski kõige tähtsama autori autorikssaamist! Olgem tänulikud, et tema „euroopalis“-saksalinegi ärkamine üldse oli juba siis! Sealtpõlvnev „kevadekõla“ on häälestanud meiegi hingi ometi ka mitmes eestikeelses töös, nii algupärasel kui tõlkevärsis või ka üldse euroopaliselt liikuma hakanud mehe mõtte väljenduses, ükskõik mis keeli. See mõtte liikumine ise oli ometi meie esimesi.

1. Das Vaterhaus.

Fern in einem kleinen Thale,
Abgeschieden von der Welt,
Nie begrüsst vom Sonnenstrahle
Ist ein Hüttchen aufgestellt;
Ringsum grünen hohe Eichen,
Ernstes Mahner [?] vor'ger Zeit!
Schmerzvoll sahen sie entweichen
Alte Treu' und Tapferkeit.

Dort erwacht' mein Lebensmorgen,
Zartgefasst in Unschuld Saum;
Dort verlebt' ich still verborgen
Meiner Kindheit Wonne-raum.
Unbekannt mit Schmerz und Leiden
Athmete das volle Herz
Seine Wünsche, seine Freuden
Zuversichtlich himmelwärts.

Morgens wenn dem Schlummer Schoosse
Neu erblühte die Natur

Und das Herz, ein Bild der Rose,
Lebte nach der Blumenuhr:
Hob der Seele kindlich Flehen
Sich zum Vater hoch empor,
Und wie leises Geisterwehen
Klang mir dann der Vögel-Chor.

Abends schlug im nahen Haine
Klagend eine Nachtigall,
In des Mondes halbem Scheine
Plätscherte ein Wasserfall:
Ein noch nie gefühltes Sehnen
Fasste dann des Knaben Brust,
Und er weinte stille Thränen,
Keines Kammers sich bewusst.

Frommer Eltern Beispiel, Tugend,
Wies dem Kinde seinen Pfad;
Schul' und Bildung meiner Jugend
Keimte einzig aus der That!
Gottes unsichtbares Wesen
Ward dem Geiste offenbar:
Lernt' ich die Natur doch lesen,
Wo die Gottheit sichtbar war.

Als der Vater gab den Segen
Musst ich aus der Heimath fort;
Wandle längst auf fernen Wegen,
Finde nirgends einen Ort:
Der das Bild vom Jugendleben
In der Hütte kleinen Raum
Meinen Wünschen wiedergeben
Könnte mit dem goldnen Traum.

Im Herbst 1825.

2. Die Zeit des Gesanges.

Der Jugend ward ein Flügelkleid
Des Schmetterlings verliehen,
Drum strebt sie in der Maienzeit
Der Muse nachzufliegen;
Und süßberauscht im Liedesglück
Wird mancher Kranz gewunden,
Zumal der Liebe Silberblick
Vom Herzen wird empfunden.

Die goldne Zeit der Harmonie
Berührt uns nur im Fluge,
Das Flügelkind, die Phantasie
Weilt bloss im Jugendzuge.
Der Liebe Glück leiht uns Gesang,
So wie der Philomele!
Doch später stimmt kein Frühlingsklang
Zum Moll-Accord die Seele.

Und wehe, wenn des Wissens Licht
Durchdringt die dunkeln Hallen, —
Des Herzens heil'ge Schranke bricht
Und wir — vom Glauben fallen.
Was nützt des Namens stolzer Ruhm,
Wenn Friede fehlt dem Busen,
Und kein Asyl, kein Heiligthum
Uns blüht im Hain der Musen.

3. Ein Herbstgespräch.

Kind.

Sieh, unsers Gärtchens Blümlein all
Hat rauher Nord vertrieben,
Und von der bunten Schönheit ist
Nur welkes Laub geblieben.

Vater.

Der Fluren Schmuck, des Haines Zier
Ist, Kind! in Gold verkleidet:
So werden wir einst edler seyn,
Wenn Geist vom Körper scheidet.

4. Der Führer.

Als jüngst ich einem Kranichzuge
Lang' schaute nach mit Forscherblick,
Da ward das waltende Geschick
Mir klar aus diesem Vogelfluge.

Wer ist der Lenker ihrer Reise
Dort oben auf der luftgen Bahn?
Wie kann des Zufalls blinder Wahn
Sie leiten so geregelt, weise?

Erkenn' den Führer, meine Seele!
Der dir auch einen Weg gezeigt! —
Wenn deine Hülle einst erbleicht:
Entführt er dich der kalten Höhle.

5. Der Sommermorgen.

Noch will den Tag ein Nebelflor umhüllen;
Aurora lugt durch ihres Thores Flügel,
Apollon's mächt'ge Rosse kirrt der Zügel:
Und sie gehorchen ihres Lenkers Willen.

Viel Stimmen, horch! — die lauen Lüfte füllen!
Zartglänzend lacht des Meeres Silberspiegel,
Der Morgenstrahl erwacht ob jenem Hügel;
Dort spricht ein Landmann sein Gebet im Stillen.

Des Jünglings Leben gleicht diesem Bilde:
Die Unschuld webt die zarte Morgenröte;
Den Leidenschaften muss ein Zaum gebieten!

Die Muse schafft die Welt zum Lustgefilde,
Dem Herzen tönt die Lieb' als Zauberflöte:
Ach, dass der Jugend Strahlen nie verglühten! —

6. Der Winterabend.

Der Wintersonne purpurfarbnes Feuer
Beginnt im Westgewölke zu verglimmen;
Es schweigt die Welt! Erstorben sind die Stimmen:
Ein Vorhang schliesst des Tages Abenteuer.

Still schleicht die Nacht, gehüllt in Sternenschleier;
Im Zwielijkschein die weissen Fluren schwimmen;
Ich seh den Mond am Horizont erklimmen
Und fühl', o Nacht, die stille Sabbathfeier!

So geht der Greis dem letzten Ziel entgegen,
Wenn öde ihm und kalt die Erdenhaine —
Und seine Lieben alle ruhn im Staube.

Die Hoffnung ist der Mond auf dunklen Wegen,
Die Liebe winkt aus fernem Zwielijkscheine,
Zur Sternennacht empor erhebt der Glaube.

7. An Heinrich Eisenschmidt zum
Wiegenfeste.

(Als Prolog zu der Komödie „Der Herr im Hause“, gesprochen
von Demois. Marie Bornwasser [?])

1838.

Der strenge Winter hält die Blumenflur
Mit seinem weissen Leichentuch umfassen,
Kein schlummernd Kind im Schoosse der Natur
Erweckt der Ruf vom sehnennden Verlangen;
Der Freundschaft anspruchslose Blume nur
Umhaucht mit zarter Schminke Aug' und Wangen:
Lasst uns mit diesem stillen Angebinde
Heut festlich Blumen streu'n dem Wiegenkinde! —

Dass heitrer ihm und freundlicher das Loos
Des Einsamseyns in öder Fremde werde,
Und seiner Hoffnung Knospe einst zur Ros'
Entfalte sich in uns'rer kalten Erde,
Und eine neue Heimath ihren Schooss
Dem Pilger biet' mit wonniger Geberde:
Es möge Dir das Glück in unsrer Mitte
Aufbauen still und ländlich eine Hütte! —

Das U e b r i g e in S a l i s Wunsch bescheert —
Dürft' freilich auch in Deiner Hütt' nicht fehlen:
Zufriedenheit, ein Freund, ein Herd, —
Und zur Gefährtin eine von den Seelen,
Die anspruchslos, doch weich durch i n n e r n **Werth**
Uns mit des Lebens Blüthenglück vermählen! —
Von dem, was Dir die Zukunft einst bereite,
Giebt unser heut'ges Spiel — die Schattenseite.

8. An Herrn Pastor S. (bei seiner zweiten Vermählung).

Dieweil des Schöpfers weiser Rath —
Wie's in der Schrift gezeichnet steht —
Zur Anfang aller Kreatur
Gestellt uns hat zur Richteschnur:
Es sey nicht gut, dass ganz allein
Auf Erden leb' ein Männiken,
Und alldieweil St. Paulus sagt:
Dem Piskop eine Frau anstaht.

So willst auch Du die Lebensbahn
Mit neuen Dornen pflanzen an;
Damit der Ruhe Gegenkraft
Dir rascheres Geblüt verschafft,
Und dass ein weibliches Organ
Das Hausgesind regier' fortan,
Und item Du des Hauses Herr
Hinführo sey'st des Weibes Närr.

(Järgneb.)

Aug. Anni.

LUB 1929.

Lugejate ringkonnast on juba tõstetud häält kiirustama ülevaadet Lubi teisest aastakäigust.

Hääli, mis säärast tutvustamist tarbetuks peaksid, ei ole kostnud, aga võiks siiski küsida: mis on niisuguse vaatluse otstarve?

Sellise ülevaate ülesanne on muidugi sama, mis on ülepea iga jooksva arvustuse, päevakriitika ülesanne: olla vahendajaks looja ja lugeja vahel, olla abiks lugejale teose mõistmisel ja otsuse tegemisel selle kohta. Seks juhib ta tähelepanu teose ideele, ainekule, sündmustiku jaotusele ja arendamisele, tegelaste iseloomudele, stiilisuunale, keelestiilile, elutundele ja muile pooltele teoses. Teost neist ja muist vaatekohast eritelles märgib arvustis selle väärtusi ning puudusi ja teeb mingi hindava lõppotsuse. Teost võib aga vaadelda ka laiemas seoses: kirjaniku enese toodanguga, oma maa kirjandusega, maailmakirjandusega, või jällegi ühenduses vastava kirjanduseliigi arenguga, või märkida idee-, aine- ja tüübiajaloolisi kokkukuuluvusi ning mõjustusi. Viimased vaatlused, kui neid süstemaatiliselt teostada, lähevad juba kirjandusajaloolisele käsitlusele. Võimalikud vaatekohad ei ole sellega veel kaugeltki tühjendatud.

Käesoleva ülevaate raamides, kus mahti on iga teose kohta kasutada vaevalt paarkümmend rida, saab tähistada ainult mõningaid esmajoones silma hakanud omadusi ja anda ilma põhjendamisvõimaluseta hinnanguid, kuid neistki võiks kirjandusliku erihariduseta lugejaile olla väikest abi asjalikuma ja kirjanduslikuma vahekorra loomisel teostega.

Jäägu üldmuljed ja kokkuvõtted lõppu ja alakem teoste vaatlust ükshaaval, rühmitades need rahvuste järele, jälgides enam-vähem eelmise aasta ülevaate järjekorda.

Inglise kirjandus esineb seekord kehvalt. Seitsme numbri seas leidub ainult üks täielikult rahuldav: Joseph Conradi *Duell* (nr. 53, tõlk. A. Herms). See inglise poolaka peen novell käsitleb prantsuse ainekku ning tüüpe, tegevusekohaks Pariisi-Moskva vahemaa. Seega kõigiti rahvusvaheline. Eriliselt ingliselekes ei leidu, ehk olgu siis autori muhe huumor. Jutustis vestab kahest Napoleoni ratsaohvitserist, kelle vastastikune suhtumine sünnib ainuüksi kahevõitluse vaatenurga all. Üks neist on riiukukk Feraud, tulise verrega ning hella enesetundega gaskonlane, igavene ning leppimatu duellant. Pimesi ärrituva, aina pealetungiva ja alati haavunud aumehena on ta jutustise jõu-kese, kes intriigi ülal hoiab. Ta sunnitud eluaegne vastane D'Hubert seevastu omab jahedat pead, kuid sooja südant, on äraootav ja leplik, hoiab ja päästab korduvalt vastase elu, on dendi ja strateeg. Ta võtab auhullustajat Feraud'd kui tüütavat paratamatust. Neile lisaks esineb rida jõuliselt joonistatud kõrvalkujusid: Feraud' ilus teenijatüdruk, kolonel, Chevalier, kurt aednik, flöödimängija arst j. m. Siin pakutakse siis kõige pealt nauditavat tüübikoomikat, eeskätt Feraud' näol, kes teeb palju käre ei millestki; teiseks ja peaasjana salvatatakse terava pilkega ohvitserlikku aumõistet ja duelle. Taus-taks Napoleoni aeg, kelle langus moodustab ka jutustise käändekoha. Miljööks sõjaelu. Autor suhtub ainesse ilutseva huumoriga. Iseloomustamisel tarvitatakse karikatuuri-meetodit, julgelt esile tõstes mõningaid eriti teravaid, enamasti kergelt koomilisi iseloomu-servi. Tegelaste kujutamine ainuüksi nende suhtumises duelli on teadagi üpris ühekülgne, kuid tulemus on ometi väga rikkalik. Sõnastusstiilist sädeleb isikupärane uudus ja heatujulisus, mulje kõigest jääb imeliselt värskes. „Duell“ on seda liiki jutustis, mis eeskujuliku loetavuse man on sisurikas ning kirjanduslikult kõrgeväärtuslik.

Nii segamatut poolehoidu ei ärata enam R. L. Stevenson'i *Lugu varest* (nr. 59, R. Sirge). See tugineb neljale tegelasele: noor mõisnikupoeg Dick, selle isa, kuumavereline ja järsk vana Naseby, maalikäpard joodik elumees van Tromp ja selle tõsine, isade suhtes romantiline tütar Ester. Intriig pole eriliselt kaasakiskuv ja teda arendatakse järgmiste peapunktide kaudu: tüli isa ja poja Naseby vahel, nagu poleks viimane küllalt isa au kaitsnud; noore Naseby heatahtlik ja viisakas „vare“ Esterile selle isa suhtes; Esteri ja Dicki armulugu; Esteri pettumus oodatud ning imeteldud isast ja põgenemine; haripunktis viiakse lõppeks kokku kõik neli, kus-

juures kõik enam või vähem lööduina (eriti Dick) juhitakse lahinguväljalt ära; lahendus algab algsõlmest — isa lepib pojaga, saades kuulda, et olnud sellele ekslikult ülekohtune, ja sedamööda laheneb ka kõik muu õnnelikult nagu kord ja kohus. Intriig on puhtalt abstraheeritud kõigest kõrvalisest, nagu see heas novellis on kohane. Kujud on tõesti huvitavad, eriti van Tromp, aga ka Ester ja vana Naseby. Ometi on jutustise toon võrdlemisi jahe, ta elamusemõju nõrgem kui sooviks. Kerge huumor pole küllaldane jutustist särama panema, aga täitsa tõsimeelse südamega pole see ka mitte kirjutatud. Tähelepanu äratav novelli säästlik vorm.

Stevensoni jutustis on ometi meisterteos sellega võrreldes, mis nüüd järgneb. Thomas Lowell'i memuaarromaan *Merikurat* (64, 72/3, 81/2, A. Känd) ei kuulu üldse enam kunstiväärtusliku kirjanduse hulka. See 300-leheküljeline mereromaan kujutab noore krahvi Felix Luckner'i (vaatleme teda siin kui kirjanduslikku kuju) juhtumusrikast ja merekirest tiivustatud jõulist elukäiku. Krahvlikust kodust põgenedes pääseb ta vene laevale sealauda rookijaks, toimib Austraalias hotelli lauaküürijana, päästearmeelasena, tuletorni teenijana, saeveski töölisena, fakiiride abilisena, kütina, poksijana, saab viimaks laevale täismadruseks, teotseb Lõuna-Ameerikas meriröövlinna, sõidab enne 20. eluaastat kaubalaevadel läbi kõik ilmamered, elab vahel armetu pätina kuskil sadamalinnas, siis turukorvide kandjana, sõdurina ja raudteetöölisena Mehhikos, käib Lübecki merekoolis, tõuseb liinilaeva ohvitserist mereväe leitnandiks, sõja ajal nimetatakse ta maskitud purjeka „Merikotka“ komandöriks, millega laseb Atlandil ja Vaiksel ookeanil põhja enam kui tosina liitlaste kaubalaeva. — See on tuntud meredeseikleja-tüübi moodne teisend, tüübi, mida on esinenud alates Odyseeia'st, Sindbadmeresõitjast, Robinson Crusoe'st kuni kõige uuemateni, näit. J. London'i näol. Aga kui J. London reisides suhtub nähtusse ning kuuldusse ja muul viisil tajutusse esteetiliselt, s. o. loojana, kasutades meelte- ja tunnetekogemusi loomingu tooresaineks, siis käesoleva teose minajutustaja, vägev, kuid esteetiliselt harimatu merikurat resp. autor Lowell pakub puhtsündmustikulist tooresainet ennast, mis on jäänud loomingu- tules ümber sulatamata.

Mõttelist kondikava on teosel vaevalt, mis teeb ta hõredaks ning pinnaliseks ega jäta lugejale midagi järelemõtlemiseks. Mõned elukogemuis küpsnud ja peategelase poolt enese kohta öeldud väited on kõik. Romaani resp. peatege- lase maaümasuhtumus on väga lihtis. Selles sisaldub mõnln-

gaid allakriipsutatud eetilisi norme, jõuline ja optimistlik elutunne ja elav isamaalsus. Peategelase kuju on tõega vägev. Selle kaudu tuuakse teosesse juhtumusteotsimise kirglikku rahutust, karastatud muskleid, raudset visadust ja hulljulgust, merimehelikku ausust ja suuremeelsust. Felix Luckner esineb tahteinimesena nende seast, kel on vankumatu usk endasse ja kaljukindel veendumus, et saavad hakkama mistahes ülesandega.

Ideelist tungjõudu on ses teoses niivõrt vähe, et see ei suuda kujundada mingit kõrvalfaabulat. Ehitus on seepärast kõige elementaarsem ja kunstikum, põhimõtteks seiklusjutu sündmustikujaht. Sündmustikuline tõepärasus eemaldab teost kunstilisest tõest. Tegelaste hoolikamast joonistamisest on loobutud, neid vaadeldakse ainult väliselt. Ei mingeid sisemisi konflikte, mis tähkaksid usulisist, ühiskondlikest, eetilistest, rahvuslikest või tunnete, tungide, karakterite vastuoludest. Intriig arendatakse ainult kahe vaenulise füüsilise jõu vastastikuste varitsemis- ja jälgimismomentide kaudu. Teost kannab sündmustikuline, seega kõige odavamat liiki põnevus. Olud ja esemed liiguvad ja muutuvad, tegelane jääb samaks. Liikumine ja areng on siis välisesemeis, need on tähtsamad kui inimene. Nii on „Merikurat“ ilukirjandusena väga vähe pakkuv. Selle väärtused on kõige algelisema romaaniliigi — juhtumusromani — väärtused, ta puudused võrduvad nende tunnuste ja omaduste puudumisega, mis tubli kirjandusliku teose alles moodustavadki, nagu kunstikavatsuslikult organiseeritud tervik, hoolikad tüübid, süvendamine hinge-elamuste suunas, rikkalikum mõtte- ja tundesisu, kirjanduslik stiil jm. Seda teost kandev olustikuline ainek — oleviku tehnilised saavutised ja oskused — vananeb väga kiiresti; püsivad — üldinimlikke, s. o. vaimlisi tõesid — on siit asjata otsida. Kuid üksikuid häid kohti ja pooli ei puudu siingi: tugev peakuju ise ühes merimehe elutundega, mõned õige iseloomulikult tabatud kõrvalkujud, üksikud värsked ja jõulised tormi ja tsõngahaiguse kirjeldused. — Kui see kroonika on õige, siis peaks teos pakkuma enam ajaloolist kui ilukirjanduslikku huvi.

Selle aastakäigu inglise kirjanduse valik ei ole kuidagi võrreldav eelmise aasta soliidse tasapinnaga.

2.

Ameeriklaste esindamine on jäänud ainuüksi J. London'i õlule: kolm numbrit valitud novelle — *Poksija Tom King* (87, L. Luiga), *McCoy*. *Yah! Yah! Yah!* ja *Hundi-*

poeg (98 ja 103, A. Känd). Igas numbris on toredaid asju kuid küpsim kolmest tundub esimene valik, mis koosneb kolmest novellist: „Poksija Tom King“, „Taanduja“ ja „Semper Idem“.

„Poksija Tom King“ kujutab nooruse poolt välja löödava vananenud suurpoksija kurbloolust. Tom Kingi saatuse seatakse sümboliseerima Nooruse ja Vanaduse võitlust, Darwini õpetuse tugevama eluõigust. Aga mitte ainult seda: tehakse vahet Tom Kingi kui kutsetöölise, kui palgalise poksija ja ta eraelu, tema kui inimese vahel. Ta elukutse on ühiskondlikult kindlustamata, ta kaotab töö, ta ei oska muud ja tal on nälg varaks. Inimesena on ta südamlilik, helde ja kohusetruu. Aga ta pole üksi — tal on naine ja lapsed. Ta kannatus nähes naise-laste valulisi nägusid on masendavam kui suurima areenikaotuse tusk, seda enam, et ka naine on hea ja hoolitsev. — Siin võib näha, kui viljakas on olnud tegelase asetamine mitmekülgseesse seosesse eluga. Oleks esitatud mingi poksifenomen ja kirjeldatud ainult ta esinemist, poleks see olnud kirjanduslikult kuigi huvitav. Viljakaks selgub just see, et Tom Kingis lahutatakse kutseline ja inimlik pool, et teda vaadeldakse oma sugupõlve esindajana, millega tema kurbloolus muutub kogu sugupõlve ja ülepea kogu alataasa vahelduva elu traagikaks ja et selles osutatakse tõeks elu raudne seadus, et ta elu ja töötingimused asetatakse ühiskondlikkude olude taustale, et teda esitatakse mehena ja isana. Siin on antud kõik olulised sidemed, mis on isikul inimesteühiskonnas, ja alles selles perspektiivis tajume õieti tegelase kurbloolust. Jutustise ehitus on üllatavalt hea. Kui osavalt on näit. võistlusringide kestel Kingi mõtete ja tunnete kaudu vähehaaval avastatud ja tihendatud ta elusaatus. Nii-sugune novell pole kabinetlik toode, see on elu ise, tõega mõjuv ja jõuline looming. Autori suhtumine oma tegelasse on kaasatundev ja soe.

Vähema kandvusega, kuid veelgi elamuslikum on teine novell „Taanduja“: samuti isikukujutis, veelgi süngemal ühiskondlikul taustal, tendentsitu, kuid tulisest kaastundest õhkuv töölisteiletsuse kujutamine suures tööstuslinnas. Keskmee tegelane on noor töölispoiss Johnny, kes juba 7-aastasena on läinud enesele ja kodule leiba teenima, kes 10 aastaga on muutunud tundetuks töömasinaks, kokkusurutud rinnakasti ja kurnatud kehaga. Ta saatuse asetamine seosesse isatu perekonna hädadega, on surutud koos sellega aguli räpasesse ja rõõmutusse ellu, vaesusse ja tapvasse töö-orjusse. Kerge vaimuhaiguse, mingi sundidee mõjul loobub ta lõpuks tööst

ja läheb teadmata kuhu. Sisurikas, paljupakkuv jutustis. Ainult selle mitte küllalt selge lahendusega lõpp ei rahulda.

Kolmandas jutustises „Semper Idem“ käsitletakse sama võrra meisterlikult karmi, koguni jubedat ainet müstilisest enesetapjast, kelle vastasmängijaks on samuti ebaharilik lõikusarst. Jutustis paneb imestama haruldase tihedusega: selle rohke sisu on antud edasi ainult viiel leheküljel.

Teine kogu koosneb kahest pealkirjas märgitud novellist. „McCoy“ ei ole enam üsna uus meie lugejaile: „Põleva laeva“ nime all ilmus see mõni aasta tagasi „Noorusmaa“ noorsookirjastikus. See on merejutt, kuid peamiseks ülesandeks on McCoy, Pitcairn'i paljasjalgse ja kristliku saarekuuberneri võimsa kuju esitamine, kes üleilmliku rahu ja vägeva sisemise jõuga juhib hädaohtliku põleva viljalaeva randa. Novell omab suurepäraselt ehitust: loodusjõudude ja inimliku meelevõimuse võistlusest tekib imepidev põnevuse astmestik (maalepääsu lootusetus, laevameeste meelevõimulane langus ja peakaotamine, toidu vähesus ja väsimus, temperatuuri alaline tõus jalge all — mida tasakaalus hoiab ainuüksi McCoy vaikne tahtekindlus), mis tõuseb nii loomulikult ja usutavalt ning ühtlasi kaasakiskuvalt, et see novell on põneva sündmustiku puudumisest hoolimata haruldaselt elamuslik, kõigiti eelmiste vääriline. Siin esineb inimene väga iseloomulikus ning tõsisel seoses eluga. On kahtlemata väga tänulik ja huvitav sellises elugariskivas olukorras heita pilku inimese sisemusse, kuidas keegi siin toimib, on iseloomustav kogu inimesele. McCoy on imeselt nähtud ning kujutatud, sügav ja haruldane kuju. Üksi see novell näitab, milline kuristikuline vahe on J. Londoni kui merekujutaja ja „Merikuradi“ autori vahel.

„Yah! Yah! Yah!“ ei ole muud kui täitepala. Sisaldab ajalugu, olustikku, rasside vaenu, selgitust euroopa tsivilisatsiooni suhtest algrahvastega, mõningaid tüüpe — kõike teataval määral. Tegevusekoht Melaneesia saarestik. Jutustise sõlm: miks ei prae eurooplasile surmavaenuline 5000-pealine pärismaalaste hulk ära ainsat eurooplast, purjus ja toorest saarevalitsejat McAllister'it?

Häid asju sisaldab ka kolmas kogu. Esmalt niminovell „Hundipoeg“. Tegevusekoht Yukon, aeg — läinud sajandi lõpp. Isikukujutus. Hundipoeg = valge mees, pärismaalaste nimetus = Mackenzie, kullaväljade pioneer, kel selja taga 25 aastat lõpematut pingutust võitluses looduse metsikute tujudega, kes karastatud tahtega viib läbi kõik, mis ette võtab. Jutustise dünaamiliseks lähtekohaks saab mehe talumatu

igatsus naise järele. Segu sõbralikkust, familiaarsust, külmaverelisust ja häbematus, ilmub ta vaenulise pärismaalaste suguharu sekka, valib omale pealiku tütre naiseks, seisab üksinda sajapease metsiku salga seas, taltsutab nad oma hulljulguse ja jõuga, purustades nad enne kõike moraalselt, ja sõidab saagiga oma teed. See on üks neist ääretult jõulisist, terasest kujudest, nagu nad õnnestuvad ainult J. London'il, kelles eneses oli samasugust heroilist, jõu ja üli-inimese romantikat — individualismi romantikat. Just ses elutunde kohutavas jõulisuses, tahte õhikutõstvas pinges peitub Londoni suurim iseärasus ja väärtus. Temast hoovab lugejasse selektamatut vaimlist väge. Just inimese sisemise jõu kasvatamisel on J. Londonil haruldased teened. J. London ei räägi jõust ega unista sellest, ta on elav jõud ise, ta lause on kui terasvedru. Sellist jõupotentsi sisendada ning sugestiivseks teha suudab ainult suur inimene ning suur looja.

Järgmine jutustis „Kaugel maal“ arendab juhtmõtet: kaugele maale rändaja peab olema võimeline kergesti muutma harjumusi ja eluviise; kes seda ei suuda, sureb. Viimane on kahe kullaväljale ruttava laisa ja viriseva mehe saatuse, kes kauges asumatus lumekõrves talihütti jäädes vajuvad füüsilisse letargiasse, muutuvad kadedaks, vaenuliseks ja vastikuks, saavad vitamiinide puudusest tsõnga, langevad polaaröö kohutavas vaikuses suure hirmu ohvriks, omandavad haiglasid sund-ideid, näevad vaime, kahtlustavad teineteist oma elu suhtes, varitsevad pistoli ja kirvega, kuni teineteise vastastikku purustavad. Ainult tugeva elutungi, terve ja võimsa organismiga inimesed on võimelised kohanema. Siin on J. London loonud eelmisele otse vastupidised kujud, igapäevsed inimesed, kelle veres puudub tahteteras ja vitaalsus, kes on laisad, mugavad ja inertsed. Kahe mehe ühiskonnast lõigatud masendav ja hullukstegev kooselu on kujutatud hästi. Autor pole neid mitte ainult hästi iseloomustanud, vaid kujutab neid kui tüüpilise elutunde esindajaid. — Imestama paneb Londoni aineküllus ja eluliste inimkujude rohkus. See näitab, kui tähtis on kirjanikule elu tundmine. On teada, kui kirju on olnud J. Londoni isiklik elu, kui mitmeid elukutseid on ta harrastanud, kui paljusid inimlikke elusaatusi, sündmusi, maastikke ja olustikke on tal olnud juhus tundma õpida; sellest tulebki, et ta jutustised nõretavad elumahlalt. Oleksid nad veel enam süvendatud hingeelult ja hoolikamad vormilt, oleks raske neile leida võrdset.

Viimane jutustis, „Mehed Forthy-Mile'ist“, jääb eelmiste varju. See on väike psühholoogiliselt süvendatud tülijutt

kahe tubli kullaküti vahel, mis kaaslaste vahelesegamise tõttu ära hoitakse. Kild.

J. Londoni kolmes andes on hoopis rohkem kirjanduslikke väärtusi kui inglise seitsmeandelises sarjas. J. Londoni selle aastakäigu valik on eelmisest palju parem.

3.

Prantsuse kirjandus on esindatud päris aukartustäratavalt.

Prosper Mérimé'e' jutuvalik *Tamango* (54, V. Vallaste) ei suuda küll veel tuliseks teha, kuid rõõmustab tublisti. Niminovell „Tamango“ on orjakauplemissutt. Tamango — sõdur ja must orjakaupmees, suur ilus mees, kingib purjus peaga oma naise valgele orjaostjale, mis saabki intriigi sõlmeks. Tamango on valitseja tõugu, jõuline ja visa, ta võib nutta ja paluda, kuid vaenumeelsena on ta uhke, vapper ja kaval ning painduv kui panter. — Kõige põrutavamalt mõjub „Mateo Falcone“, aus ja ustavuses karm korsiklane, kes laseb maha oma ainsa 10-aastase poja, sest et see tasu meelitusel valitsusevõimudele välja annab isa sõbra bandiidi. Poeg on esimene äraandja suguvõsas ja langeb isa kuulist. Sündmus mõjub rusuvalt ja ebainimlikult, sest süüdlane on alles laps. Tugeva ja ebahariliku elamussisuga ja jõuliste tegelastega jääb see novell haruldase selgusega meelde. — „Dzumaan“ — jutt Marokost, väsinud sõjamehe tõelisusest ja sadulas unenägemisest. Täis elavaid, värvikaid kirjeldusi, sädelevat ja säravat eksootikat. Jutustise kahe poole — tõe ja une — üleminek on osavasti peidetud ja alles ärkamise pettumuses seletub loo fantastilisus. — Kõigest elamusvaesemaks jääb viimane jutustis „Hispaania nõiamoorid“: usulismütoloogilisi vestlusi minajutustaja ja ta saatja, Valencia talupoja Vicent'i vahel. — Mérimée'l on haruldaselt elav sulg, ta eksootika särab värves ja vormes, tal pole tüübid mitte liiga esialal, vaid talle meeldib ka rohkesti kirjeldada ning jutustada. Kaks esimest novelli on kõigiti head, kuid M. novellitehnika tundub tänapäeva-lugejale juba pisut igavana.

Guy de Maupassant'i *Nülitud käsi* (56, O. Treu) sisaldab niminovelliga koos kuus jutustist. „Nülitud käsi“ on hästi ja säästlikult jutustatud jubedusjutt: nõiapärandusse kuulunud kuulsa roimari nülitud labakäsi kägistab öösi sellega naljatelnud üliõpilast, millest see jääb nõrgameelseks ja sureb. Peaasi — õuduse meeoleu ja faabula. — „Chali“ — Admiral de la Vallée jutustis oma imelisest armujuhtumusest India radža külalisena, kellelt muude mugavuste kõrval

saab kuuest 6—8 aasta vanusest naisest koosneva haaremi; neist naisist vanim on Chali. See on tõega imeline armulugu, mis mõjub eriti väikese armsa Chali kurbloolise saatusega. — „Haud“ jutustab noore, rikka ja lugupeetud advokaadi jumaldavast armastusest, mis sunnib ta öösi surnud armsama hauda avama. Novell on hästi ehitatud, kuid kaebealuse kaitsekõne mõjub jahedalt, — võib-olla on kuivavõitu tõlge süüdi. See novell pakub eelmisist rohkem psühholoogilist huvi. — „Tõsine lugu“ pakub tõsise lõike inimhingest. Kaks tegelast: mees ja naine erinevaist ühiskonnakihtidest. Mees kasutab tüdrukut kergemeelselt, tüdruk aga pole tavaline: ta armub mehesse ebahariliku tulisusega. Ta on seda tüüpi naine, kes kord armunult armastab igavesti või sureb. Tüdruku madalam päritolu lisandab ta kurbloolusele sotsiaalset tausta. Tubli novell. — „Tema?“ — neurasteeniline üksindusehirm sunnib põhimõttelise vabaarmastaja abielluma, et pääseda öisist viirastusist ja oma mõtete hirmust. Jutustaja kerges ebanormaalsuses tundub segineva mõistuse esimesi märke, milline saatus tabas ka Maupassant'i ennast; seepärast mõistab ta vastavat hingeseisundit hästi kujutada. — Haruldaselt hingeliste tegelaste kolmnurk esineb „Talunikus“, seas samalaadne südamega tüdruk kui „Haruldases loos“. Ta on kaunihingeline ja puhas teenija, kelles on noor parun enesele teadmatult äratanud tulise tunde ja kes ausas, kuid sunnitud abielus tubli talunikuga närbub igatsusest. — Maupassant'i novellid on enamasti anekdooditaoliselt jutustatud. Hoolsalt aja ja ümbrusega liidetud sissejuhatusetele järgneb harilikult ühelt kitsamas ringis koosviibijalt isiklikult läbielatud juhtumuse jutustus minavormis. Jutustised on realistlikult hoolikalt põhjendatud, hästi keskendatud ja omavad mõjuvat *pointe*'i. Maupassant ei koorma oma jutustisi liigse sisuga, nende faabulaniit on lihtis, sõnastus haruldaselt selge, ühtlasi aga pisut jahe. Nende loetavuses ja elamusmõjus ei ole kahtlust.

Veel kõrgemat kunstitaset pakub E. Zola' valik *Uputus* (79, A. Aspel). Niminovell on vana taluniku jutustus, kes ootamatul jõetõusul kaotab kogu varanduse ja sugukonna. Jutustis liigendatakse kontrastselt: alul maalitakse idülliline pilt vanemaist, lastest ja lastelastest koosnevast perekonnast, kes elab õnnelikuna ja rõõmsana, kellel kõik õnnestub, kelle põllud lokkavad, kari sigib ja perekond rohkeneb, kes ise on südamlikud ja head, nii et hakkavad viimati uskuma, et see õnn ja õnnistus on õige ja teenitud, et vana Jumal ise on nende hea sõber. — Aga just ilutsemise tipul pöördub idüll

ootamatult kurbmänguks: jõgi paisub üle kallaste, tõuseb üle majakatuste, kõik õnneliku perekonna liikmed hukuvad, pääseb ainult vana 70-aastane isa. Vana murtud mehe pehme nukrusega jutustatud, haruldase vaatlikkusega ja sügava traagilise elamusega mõjuv elusaatus. Mõju suurendatakse vaigse õnne ja põrutava õnnetuse vastuasetamisega. Ehitus on eeskujulikult loomulik ja hästi tasakaalustatud. Mõtteks: õnnetus tuleb, mil seda vähim kardetakse.

Sellest veel jõulisem on kogu teine novell „Nantas“. Nantas on vaene müürsepa poeg, kes pärast isa surma ilmub Pariisi, veres auahnus võimu ja suuruse järgi, kaasas külm tahe ning veendumus, et võimsad on ühtlasi võitjad, et suutmiseks on peaasi tahtmine. Aga ta ei pääse oma tahet rakendama. Talle ei leidu tööd. Ta nälgib. Lõpuks müüb enda ühele eksinud parunitütrele ametlikuks meheks ja selle lapsele isaks. Nii pääseb ta varandusi valitsema, tõuseb tulundusilma tuusaks ning lõppeks rahaministriks. Ta on saanud kõik, saavutamata on jäänud ainult ta abikaasa Flavia armastus, keda ta armastab otse hullunult, ja see kipub võtma talt jõu. Ta pingutab siiski edasi, et ükskord väärida Flaviat, kuid see jääb külmaks. Nantas' võimu-usund näib teda petvat; ta otsustab lõpetada elu, milles Flavia teda takistab, tunnustades nüüd, et ta teda siiski armastavat, sest ta olevat tugev. — Seega siis: tahe suudab kõik, tahe saavutab nii võimu kui armastuse; esimene teiseta oleks tühine, mõlemad koos ei tunne aga mingeid piire. E. Zola, kuulus naturalist, kes laseb indiviide puruneda miljöo raudrulli all, esineb siin individuaalse tahte apoloogina. Kui eelmine novell oli häälestatud pehme nukruse ja vaigse leina toonidega, siis on käesoleva tunnuseks ääretu tahtepinge, stiili terasesus. Seega täielik vastand. Terves ulatuses on selle ehitus ühte viisi tihe. Tal on laia kandvusega mõttesisu (naise armastuseta on kõik töö ja elu mõttetu; võimas tahe võidab kõik takistused), suurejoonelised tüübid, haruldaselt kõitev elamussisu. Harva suudetakse armukadeduse piinu ja armastuse puudust kujutada nii vägevate vahenditega. „Uputus“ ja „Nantas“ on kaks meistrinovelli, võib-olla parimad kogu aastakäigus.

Kirjeldava ja arupärase elemendi ülekaaluga raamat on Claude Farrère'i *Oopiumisuits* (104, H. Kivisepp), milles faabulat vähe, seetõttu vististi igav neile, kel pole huvi esemeile, värvele, lõhnule, meeleoludele, kujutlusile ja mõteteile. Neid jutukesi kannab eksootiline olustik, ebaharilikku hingeelulise olukorra kujutamine (oopiumi-unenäod), dekadentlik-estetistlik elutunne ja värske, peen ning valitud sõ-

nastus. Autor on siiras meeleolukirjeldaja ja ta leheküljed äratavad usaldust. Ta elutunne ja kirjanduslik stiil on ehtsas kooskõlas, siin on tüübikohast egotsentrilisust, meelesjutuse ning mõtete liigliha, kuid vähe haaravust, vabastavat elamust. Neid lugusid tuleks vaadata kui reisikirjeldusi eksootilisilt mailt. Oopiumielamuse kujutistena toovad nad huvitavaid ning väärtuslikke lisandeid teadvuseta ja haiglase hingeelu tundmisele. Raskepärase vormi tõttu (neis analüüsitakse inimesi kohati päris teaduslikult) eeldavad nad kõrge kultuuriga lugejat. Kuid vaevalt on neis novellettides püsivamaid väärtusi.

Edmond About' romaani *Mägede kuningas* (88/89, 90/91, A. Andur) pakkus meeldiva üllatuse. See on võrratu raamat saksa õpetlase Hermann Schultz'i kogemusist Kreeka pealinnas ja seiklusist mäestikuröövli küüsis. See on ühelt poolt kreeka olude pilge, teiselt poolt satiir erirahvuste tüüpiliste iseloomuomaduste pihta. Viimane on nii tugevasti rõhutatud, et tundub peasjana. Mitte juhuliselt pole Hermann Schultz sakslane. Peale tema esineb seal kreeklasi (eeskätt „mägede kuningas“, röövlipealik Hadži-Stavros ise), inglasi, ameeriklasi, itaallasi, prantslasi. Eriti varjundirikas saab minajutustaja Schultz'i autoportree: temas on ühendatud sakslase kuivus ja putukajala ning taimelehe eriteadlase naiivne lühinägelikkus ning saamatus elulisis, eriti armastuseasjus; tal on analüütiline mõistus ja harjumus vaatlemiseks, tal pole kirgi ega suuda naised kõigutada ta filosoofilist rahu; ta on pedant ja heakohtlane; seejuures oskab ta nii kaunisti jutustada, et jääb ise oma jutu koomiliseks kujuks. Inglasi esindavad kaks tublisti erinevais aastais daami. Neis kriipsutatakse pea ainulisena alla eneseuhkust ja maailmaisandlikkust — „olen inglane!“, „inglise kodanikud on puutumatud kõigis maailma riikides“ —, nende enesetunne avaldub lauses: „See on kole, et kaks inglannat, maailma kõige suurema riigi kodanikku, on sunnitud sööma praadi ilma sinepita ja äädikasalatita ning jooma puhast vett nagu kõige viimasemad kalad.“ Ameeriklasi on karikeeritud ettevõtmislusti ja töövõimet. Itaallases pilgatakse võrratut isu ja musk-livõimu jne. Ka autori kodumaalane ei jää ilma. Kõige laiemas perspektiivis karikeeritakse aga Mägede kuninga isiku ja tegevuse kaudu kreeka riiklikke, erakondlikke, õiguslikke, usulisi, majanduslikke ja kultuurilisi olusid. Röövlipealik on maa tõeline valitseja, kukutab ja seab ametisse valitsusi, elab suurimas sõpruses politseivägedega ja mobiliseerib nende seast oma salka mehi, mida viimased peavad suu-

reks auks; ta on korraldanud röövimise aktsiaseltsi alusel, kus on osanikeks ka riigi juhtivad tegelased, sest Hadži-Stavros maksab vähemalt 80% dividendi. Ühe sõnaga — tegelaskond on rikkalik, iseloomustused hoolikad ja tabavad. Ka intriig areneb loomulikult, sekeldused tõusevad haripunkti ja lahenevad sundimatult. Teos esindab raamjutustisega teose tüüpi — romaan on asjaosalise jutustis, mille teine trükki toimetab. Autor on suurepärane humorist. Ta omab imeteravat silma iseloomulikku tabama ja teravmeelseid tähelepanekuid tegema. Teose koomikas pole midagi ülepingsutatut ega maitsevastast, vastupidi — selle huumor on õige salatud ja sissepoole pöördud. „Mägede kuningas“ on oma võrratu tüübistiku ja võluva huumoriga teretulnud uudis meie tõlkekirjanduses.

Nii esinevad prantslased väga meeldiva ja tugeva meeskonnaga, milles üks püüab teist paremusega ületada.

4.

S a k s l a s e d täidavad samuti 8 numbrit, kuid nende tasapind pole nii ühtlaselt kõrge.

Parimat pakub Stefan Zweig koguga *Kiri tundmatult* (70, R. Janno). Niminovell on väike raamjutustisega meistriteos, mille peajutustis esineb kirja kujul. Kaks haruldaset reljeefset tegelast: kõigi esteetilise inimtüübi omadustega kirjanik ning noor tütarlaps ja naine, kes tundmatuna kogu hinge jõuga ja läbi oma ea armastab meest. Surres saadab ta sellele oma pihtimuse. Mehe olemuses on kaks poolt: ühelt poolt on ta tüline, kergemeelne, mänglevusele ja seiklustele anduv, pehme, hellitava pilguga, mille soojus tekib ebateadlikust loomusunnilisest nõrkusest kõigi naiste vastu, mees, kel piinlik ja tüütav isaks saada, kes väldib kõike, mis tõkestab ta vabadust, kes teiselt poolt oma loomingus on vankumatult tõsimeelne, kohusetruu, lugenud ja haritud mees ning kuulus kirjanik. Naine on veetlev ning ilus, armastab „orjalikult, koera-alandusega“, uimastunud andumusega, kellele too mees on „kõik, kogu elu“, kelle iga sõna on talle „evangelium ja palve“; ta lükkab tagasi kõik abiellumissetpanekud ja surres „ei usu Jumalasse ega taha ühtki hingepalvet, usun vaid sinus edasi elada“. See otse üleilmlik, kogu elu määrav, kõigega leppiv ja lepitav armastusepalang on kujutatud väga veenvalt. Naine on kui märter, kes sureb õndsaliku naeratusega oma jumala eest. Veel imestab ses naises erk arusaam talle nii vastandlikust hingelaadist ja haruldane peenetundlikkus suhtlemises teisega. „Kiri tundmatult“ on peen, hästi

häälestatud esteetiline maiuspala. Suurima naudingu pakub see neile, kes inimestetundjana suudavad neid tüüpe põhjani mõista. Kuid hariliku kogemuse järele on eriti esteetilise inimtüübi mõistjaid ääretult vähe. Jutustise ütlemata kurblik tundeluule, otse pinevuseni tihendatud südamevere surve teeb meele haigeks ja toob rinda valu. Mõjuv ja üllatav tõlkepärl.

Sama jõulise ja kindla andega on loodud teine, lühem novell „Koolipreili“, mis kujutab perekonda kuuluva noorhärna poolt võrgutatud kodukoolipreili tundeelu ja saatuse kajastust kahe noore aimleva 12- ja 13-aastase tütarlapse hinges. Zweig ei esita siin kirjeldusi ega olustikku, isegi mitte nimesid, mainib ainult vanust, sugupoolt ja elukutset, ja keskendub vääramatu kindlusega hinge-eritlusele. Ta teeb seda imevärskelt ja otse põnevalt. Ta seab küsimuse otse risti ja sihhib sellele südamesse. Ta loomistules muutub iga kuju säravaks ja igast sõnast saab kuld.

E. T. A. Hoffmann'i *Preili de Scuderi* (71, A. Kivikas) ei ärata nii sundimatut vaimustust. See pakub ühelt poolt ajajärgupildi Louis XIV aegsest Pariisist (1680), mürgistamise, tapmiste ja röövimistega, kuid enne kõike on see kullasepp René Cardillac'i tüübikujutus, kes on kunstkäsitöeline ja roimar ühtlasi, päeva ja öö vahel kahestatud olemusega, tänapäeva massimõrtsukate (Landru', Haarmann'i, Kürten'i jt.) hingesugulane. Oleks võrratult huvitav ülesanne sellise tüübi psühholoogiat tõsise süvenemisega käsitleda, näiteks à la Dostojevski. Kahjuks on roimatungi psühholoogia käesolevas võrdlemisi pealiskaudne, kuigi peajooned on esitatud; nii näit. on mainitud pärandatud kirge ehteasjule. Preili Scuderist saab vaevalt terviklikumat pilti, ta esineb ainult vahendina, mitte juhtiva tegelasena, kuid toob õnneliku lahenduse lootusetult keerukaks muutunud olukorrale. Olivier' ja Madelon'i armulugu aitab ühelt poolt kuldseppmeistri juhtumusi valgustada ja tihendab teiselt poolt teose intriigi. Hoffmann mõistab jutustist salapäraseks teha ja niite nii juhtida, et õige seletus annab kaua oodata ja süüdlane sealt leitakse, kust teda vähim usuksid ilmutavat. Meisterlik ja mõjuv novell, ometi ei tõuse Zweig'i jutustise tasemeni. Hoffmannile on omane teatud ebapsühholoogilisus — võrreldes näit. Zweig'i või Keller'iga —, tähelepanekud ta tegelaste hingeelu kohta tunduvad romantikuile omaselt liiga vähe teravad ja vähe individuaalsed, ja see kahandab väärtust ning huvi.

Arthur Schnitzler'i *Karjuseflööt* (74, J. Kangilaski)

lahendab armastuseprobleemi. Jõukas mees, endine maailmarändur ja teaduste ning kunstide harrastaja, nüüd üksiklane tähtedeuurija, on abiellunud noore kauni talupojatütrega ja elanud õnnes kolm aastat. Kuid oma tarkuses ei mõista mees ometi armastuse salajasemat olemust. Targana, s. o. mõistuseinimesena arvab ta võivat seda suruda valemisse; olles ise võimetu kannatama, vihkama, põlema, arvab ta, et armastuses on küllalt arusaamisest. Ta teoretiseerib armastuse man, annab naisele piiramatu vabaduse, saadab ta otsima iseend ja katsumusis proovima oma armastuse kindlust. Karjase romantiline, paanlik flööt meelitab naise esimesele seiklusele, siis saab ta rahatuusa armukeseks, elutseb vaeste sõjalaagris, tõuseb krahvinnaks ja viimati vürstiprouana võimu ülimalle tipule, kuni viimati hüljatuna ja rahvast põlatuna saabub koju tagasi. Kuid mehe leplik ja õrn vastuvõte, etteheitetu kõigega rahulolu sunnib ta ükselt ümber pöörduma. — „Inimolendile on lubatud ainult kitsas ala, et oma olemust mõista ja täita.“ Naine vajab piiramist, seotust, võitlemist tema pärast, piiramatud võimalused ja kiretu andeksand ei tee teda õnnelikuks ega lase ennast leida. — Jutustis on tugevasti stiliseeritud, on legend, sümbol; see juba tõestab idee primaati faabula juhtimisel. Jõuline ja kõrgeväärtuseline jutustis.

Sellest jõulisem ja elamuslikum on valikkogu teine novell „Vabahärra von Leisenbohgi saatus“, tihe ja pinev, mis ühtlasi tõestab, et Schnitzler on armastusetunde sügavamaid tundjaid ja imeteldavamaid kujutajaid. Kuulus ja jumaldatud lauljanna Kläre Hell on jutustise dünaamiline kuju, tragikoomiline vabahärra von Leisenbohg selle kaastunnet äratav nimitegelane. Kläre on puhtakujuline kunstnikuiseloom, hullutava erootilise võluga naine, kes paneb meeste vere sädelema, seejuures väga silmapaistvate isikupäraste joontega. Niihästi tema isik kui autori poolt vaimlise väikekoodanlasena naeruvääristatud, ühtlasi kurbloolise kujuna kaasatuntud, kümme aastat kannatlikult ja asjatult Kläre tähelepanu ootav vabahärra on joonistatud köitva usutavusega. Kui eelmises novellis oli enam sümbolismi mõistuslikkust, siis siin valitseb reaalse hinge-elamuse kaasakiskuv põnevus. Schnitzler'i sule all muutuvad sõnad kireks ja vereks, ta hingeelu haruldusi esilekaevav kujutamine sunnib hinge pidades lugema. Niisugused jutustised (samuti Zweig, Zola jt.) teevad au Lub'ile. Millise arvustuse osaliseks võiks Lub saada, kui ta numbrid kõik oleksid sellisel tasemel! Ja kas võidakse nuriseda, et need pole huvitavad ka laiemale publikule?

Sellega on märgitud saksa tõlgete paremik. Ülejäänuid tõuseb ainult Binding üle keskpärase. Walter Flex'i *Wallensteini pale* (83, L. Vilmre) tõestab, et autoril pole põhjust kiidelda andega. Ta laad on jahe ja mõistuslik, jutustiste mulje tuhm ja elamus nõrk, kujud ei ela ega elustu ainestik suureks kunstiks. Siin on ta peanõrkused. Kuid ta suudab sisendada jutukestesse ajameeleolu, häälestada need kolmekümneaastase sõja karmi ja õudse ajatundega. Pea kõigis sisaldub midagi üleloomulikku ja kuuldu salapärasuse tiibade suhinat. Taustaks sõda, kuid esile tõstetakse ikka mõni inimkuju, olgu predikant Petrus ja ta naine, olgu Wallenstein ise, olgu mõni unega võitlev dragun, trummipoiss või sant, julma naise metsikult koheldud sõdur. Mõnes neist on stiliseering ulatunud legendilise meeleolu loomiseni ja võrdkujudeni („Almus Petrusse veri“, „Äikeseilm“). Meeldivaim ongi ühtlus jutustiste kuivavõitu ja viilitud stiilis.

Täit tunnustust ei teeni ka K. H. Strobl'i *Riivatu nunn* (86, J. Kangilaski). Strobl on H. H. Ewers'i kaasmaalane ja vaimusugulane. Ta käsitleb vaimudenägemisi, viirastusi ja salapäraseid tahtemõjustusi. Need nähtused kuuluvad hinge õõpoolde; lihtsamais kujudes on nad väga harilikud hingelised seisundid, seega täiesti õigustatud ja tänuväärset kirjanduslikuks käsitlemiseks. Hirmu ja õuduse kirjandusest pole puudust, kuid enamikus on see kaunis pinnaline, põneva sündmustikuga piirduv, küündimata harilikult kuigi sügavale alateadvuse salaurkaisse, hirmu-*e l a m u s e* etnese kujutamisse. Ka ei too Strobl'i jutustised nimetamisväärset uut affektide kujutamisele, enam küll nende seletamisele. Kogu kahest novellist on nimenovell vaimujutt 17. sajandi saadliku tiirusega, vampiirlikult aplast nunnast, kelle muumia leitakse kloostri lammutamisel ja kelle vaim rahuhäirijale õudselts kätte maksab. Strobl pooldab harilikku käsitust, et ebaharilikult võimsate ja paheliste kirgedega inimeste hinged jäävad rahutute kurjade vaimudena sajanditeks hulkuma. Neis on midagi kuratlikku. Uus ja huvitav tundub aga Strobl'i seletus mingis ebanormaalses hingelises olekus tehtud roima vähehaavalisest küpsmisest inimeses: kuidas inimese tunded ja meeled võõra tahte mõjul varjundhaaval muutuvad ja petavad. Strobl on realist ja ta katsub kõike mõistliku loogikaga põhjendada, tundmatut tuntule tagasi viia.

Samalaadselt käsitletakse teises jutustises — „Leitnant Infangeri lugu“ — tahte mõju kaugusesse = raadiote vastav fenomen inimesvaimus: põgenejad tunnevad korruga, niipea kui nad on leitud kadunuks, valjut käskivat kutset tagasi

pöörduda; see vaimu kaudu antav käsk mõjub tundeid muutes, tehes põgenemistungi noruliseks, enese tahte ja enese vastuvaidleva mina jälestavaks, tagasimineku-hädaoahu aga rahustavaks, lõbuliseks; asja otsustab, kumb tahe on tugevam: nõrgema tahtega põgenik pöördub, teine jääb, kuid mitteallaandumine mõjub lõhestavalt inimese vaimule, tekitades raske haiguse, mida põeb kaasa koguni keha. — Salapärased tahtenähtused, nagu nad esinevad eriti hommikumaa rahvais, on meile alles tõelised mõistatused, aga seski ulatuses, mis meie psühhiaatrid ja muud sugereerimisvõimelised inimesed suudavad, on seda alateadvuse-ala kirjanduses alles pealiskaudselt ja vähe kujutatud. Strobl toob küll mõndagi uut, aga ta novellide kirjanduslik väärtus pole hoopemismväärne.

Vähetootliku balti-saksa kirjanduse Pärnu päritoluga olevikumees Oleg Berting jätkab oma seitsme jutustise kogus *Jaava jumal* (94, A. Kristen) vaimu- ja detektiivjutu pärimusi. Viimast liiki esindab kogu pikim novell „Jaava jumal“ — jutustatud hästi, arendatud selgejooneliselt, kuid pinnaline. — „Teise nägemisega mehes“ tehakse pilget tüüri-mehe 'sisemisest nägemisest' piiritus-salakauba huvides. — „Surnute külalised“ — üliõpilas- ja boheemseltskond surnukambrit külastamas — on kogus kõige tühisem. — Tõsiselt müstilisse õhkkonda viib juba „Vanamees sigaretiga“, õige lähine Strobl'i käsitelule: õudne roimarlik tahe, mis hüpnoteerib ja kaitseb vaenlaste eest. — Küpsim ja meeoleolu-ühtlasim valikus tundub „Drachenstein“ — lugu mornist ja kuratlikust Liivimaa roimarpärarunist; see on muide tüüpiline vaimujutt. — „Rollo“ kõneleb äärmiselt tugeva hädaoahuvaistuga koerast. — Jõulisena ja värskena jääb meelde ka pisut ebamääraselt müstiline „Võidujooks surmaga“. — Berting omab värskust ja fabuleerimisoskust, aga esialgu lobistab ta alles madalas kaldavees. Tal on kalduvus mornidele ainetele ning meeoludele, kuid püsib alles püsti lihtsate intriigikarkude varal. Juttude põnevustamisel, mida sisaldub kõigis keskmisel määral, tarvitatakse liiga vähe siseilma vahendeid. Ta inimkujud jäävad isikupärasemate tunnusteta (peale parun Drachensteini ja osalt ka sigaretiga vanamehe). Suurem õigustus kui valik-ilukirjandusena on neil näidefena balti-saksa uusimaist kirjanduskatseist.

Hoopis tõsisemat tähelepanu väärib Rudolf G. Bindin g'i *Surematus* (100, T. Kaurits), mis käsitleb armastusemüstikat. Niminovelli peategelane, ligipääsematu, külm ja uhke neitsi Demeter van Bevern, armub kummalise kiindumu-

sega lendurisse, kelle imeline, taeva kaugusisse suunatud pilk ta võlub, sõjalendurisse, kes on kohutav oma vägitegudes ja julguses, kuni hukkub teadmatuna merre. Tahetakse öelda: kord on ainsast tugemisest mehe käsivarrele küllalt igaveseks kuulumiseks sellele, teinekord ihatakse teisele mehele oila kõik, antakse end talle eluajaks, ometi ei kuulduta talle iialgi. Naine ei unusta meest pärast selle surmagi, ei kunagi. Ta laseb end lainetest uhta ja usub, et murdlaine on teinud ta rasedaks. Viimati läheb koos lapsega merre armastatu manu. Tundehaige armastus kasvab müüdiks. — Binding kirjutab rasket ning väga isikupärast stiili, see veereb nagu raske uhke sõjavanker. Ta jutustus ei ole kaasakiskuv. Kuid selle õilis omapära on selge.

Nagu juba sellest novellist näha, huvitavad autorit hingeelu põhilised küsimused. Kahest jutustisest peaksin siiski paremaks „Ohvrikäiku“: Tuntud aine kahest naisest ja ühest mehest, kes siirdub teiselt teisele, aga jätab katkusurnuna mõlemad leina. Üldisimaks teemaks: elu nõuab julmemaid ohvreid kui surm. Octavio ja Joie esindavad tüüpilisi naiseloomu (üks on tasane, kiretu, aristokraatne — teine jõuline, terve ja rõõmus, tundeist pakatav ja elulähine) — nad tõusevad sümbolsete kujude suuruseni. — Novellide õhustik on kuidagi raske, elamus pääseb maast vaevu lahti. Müütiline laad ise juba annab märku autori tugevast mõistuslikkusest. Need kaunid ja suurejoonelised novellid avanevad täiel määral alles küpsele ja süvenevale lugejale.

Viimne toode sakslasilt on Hermann Hesse' 2-novelliline valik *Eelkevad*. Niminovell esitab omalaadse ja meeldiva vanderselli ja boheemi kuju, Knulp'i — muretu, südamliku, lapseliku, vaikse ilujanuga ja vabadust armastava rändleja, kellest kõigil hea meel, kes toob kaasa rõõmsuse ja helguse, kel on kõikjal kergeid ja ilusaid armumisi = Nipernaadi lapsemeelsem noorem veli. Hesse elutunne resp. stiili laad on kiretu, kontemplatiivne; rahu, tasane ja idülliline meeleolu, mingi unenäoline pehmus, vaikne teravuseta huumor on selle tunnused. Ta tegelasis pole aktiivsust. Neid iseloomustab sihitu rändlemismeeleolu, looduseimetlus ja unelmine. Sündmustik on seetõttu vähene. Samast on tingitud ka jutustise madal elamusepinge. — Samalaadne on ka „Garibaldi“ — vana, tasane ning kinnine taat, kuid kahju, et teda jälgitakse ainult lapse naiivse ja pinnalise silmaga väljastpoolt, nii et saame õige puudulikult mõistma ta siseolemust. — Esimene novell ületab tublisti teise. See on igas suhtes omapärane ja meeldivalt stiilikindel. Ometi pole sellegi kunstitase eriti kõrge.

Nii võiks öelda: saksa kirjanduse valik tõuseb kõik kirjanduslikule tasemele, kuid seas on asjatult palju keskpärast. Head: Zweig, Schnitzler, Hoffmann, Binding. Keskpärased: Flex, Strobl, Berting ja Hesse.

(Järgneb.)

August Palm.

Vastuväidete puhul kirjutisele „Eesti esimene poliitiline satiir“.

Kirjutisele C. R. Jakobson'i suleseptsusest „Neljas Apokriiva raamat Mulgi rahvale“ on tulnud paar õiendust ja vastuvaidlust prof. M. J. Eisen'ilt ja dr. E. Jannsen'ilt.

M. J. Eiseni lühike ja asjalik õiendus (s. a. „E. Kirj.“ lk. 96) on tänuga teatavaks võetud. Ei olnud tookord võimalust prof. Eiseniga isiklikult kokku puutuda, õiendatud andmed olid saadud kaudselt allikast ja osutusid seepärast ebatäpsaiks.

Hoopis teine lugu on dr. E. Jannseni kirjutisega „J. W. Jannsen'i n. n. müüdavus“ (s. a. „E. Kirj.“ lk. 289—291), mis pole muud kui kimp asjalikkuse pinnalt kaldunu tahtmatuid või sihilikke väärmõistmisi ja ilma põhjenduseeta subjektiivseid hinnanguid, nii et sellest asjale mingit kasu ei sigi, liiatigi et laskutakse koguni isikliku mõnitamise pinnale. Kirjutis ei too mingeid uusi fakte ega lükka esitatuist ühtegi ümber. Selle väidete vildakus, ühekülgsus ja ebakriitilisus oleks hõlpsasti tõestatav ja õiendatav, aga see võtaks asjata palju ruumi ja tähendaks tühja tööd. Pealegi peksab dr. Jannsen minu aadressil tühja tuult, sest manatava kirjutise ülesanne polnud ju sugugi J. W. Jannseni müüdavuse uurimine, mis peaks arvustajale ometi selge olema, ja nii ei esine vastavas peatükis ainustki väidet, mida varemini mujal poleks esitatud.

Seesuguse vaidlejaga on viljatu vaielda ja seesugune arvustus ei anna midagi.

Aug. Palm.

Kirjanduslik ülevaade.

„L'Estonie Littéraire“. Édition du Pen Club. Estonien, Tartu. Numéro 1. Mai 1930.

See eesti Pen-klubi iseseisva ajakirja esimene number on õige hästi õnnestunud, andes selgelt piiriteldud põgusa ülevaate eesti kirjanduse kõigist aladest ja senisest arenemiskäigust. Ajakirja kuuestikümneleheküljeline esimene number sisaldab kuus kirjutist: Fr. Tuglas'elt, J. Semper'ilt, O. Urgart'ilt, A. Oras'elt, N. Andresen'ilt ja eesti Pen-klubi sekretäriilt J. Silvet'ilt. Tuglase artikkel „La littérature estonienne moderne“ (Moodne eesti kirjandus) annab ülevaataliku, täpsa ja ruuminappusest tingitud kokkusurutuse kiuste kujuka ülevaate meie kirjanduse arengust esimestest eestikeelsetest trükitud raamatutest peale kuni tänapäevase kirjanduseni. See kolm lehekülge täitey artikkel on parimaks näiteks, kui palju ja kui hästi võib nii väheste ridadega valgustada sellist võrdlemisi siiski laialdast ainet nagu ühe rahva — kuigi väikerahva — kirjandusloo igakülgne kok-

kuvõte: Tuglas ei piiritle mitte üksi meie kirjanduse ajalugu, vaid iseloomustab ka tähtsaimaid kirjanduslikke voolusid, loendab tuntumate kirjanikkude nimed ja tutvustab silmapaistvaimate kirjanduslikkude ajakirjadega.

Enam üksikasjadesse laskuvaks täienduseks Tuglase artiklile on Semperi artikkel „La vie littéraire“ (Kirjanduslik elu), mis oma ülesandeks on võtnud eesti kirjanduse vaimliste voolude, siseheitluste, ideeliste otsingute ja murrangute peegeldamise, väljudes tõsiasja sedastamisest, et eesti kirjandusliku elu liikumine on lähedalt seotud vastavate nähtustega Lääne-Euroopa suurrahvaste juures. Tähelepanu väärib artikli kirjutaja väide, et lugejaskond ja laiemad hulgad meil kaugeltki ükskõiksed ei olevat kirjanduse ja kirjanduslikkude eluavalduste vastu, kuigi selle üle palju kaevatavat.

Oma laadis huvitav ja neidki lugejaid kõitev, kellele kahe eelnenud artikli faktilised andmed loomulikult tuttavad peaksid olema, on Urgart'i kirjutis „Statistik der estnischen Literatur“ (Eesti kirjanduse arvustik), milles kuivade arvude ridade varal väga ilmselt selgitatakse, et meie kirjandus ühemiljonilise peadearvuga rahva kohta on õige tugevasti arenenud, — vähemalt selles, mis puutub raamatute kvantiteedisse.

Ants Oras käsitleb ülevaatlikult eesti tõlkekirjanduse ajalugu ja meie tähtsaimate kirjastuste teeneid tõlkekirjanduse ilmutamise alal. Selgejooneliselt kirjutatud artikkel jätab mulje, et meie tõlkekirjandus on väga suur, mitmekesine ja mitmesuguseid maitseid rahuldav.

Ajakirja esimese numbril üldise ilme raamidest tundub pisut välja langevat Andresen'i kirjutis „The Theatre in Estonia“ (Eesti teater), mis katsub anda lühikese ülevaate eesti teatri ajaloost. Rääkimata sellest, et kirjutis on eelnenutega võrreldes kahvatum, oleks ehk numbril üldilme ühtluse säilitamise mõttes sobivam olnud näitekirjanduse, mitte näite-lavade ajalugu.

Pen-klubi sekretär J. Silvet annab lühida ülevaate eesti Pen-klubi senisest eluloost, eelnenud kirjutiste rida sobivalt ning asjalikult lõpetades ja lootust avaldades, et Pen-klubil võimalikuks kujuneb oma häälekandja esimesele numbrile lasta järgneda teisi, et aina tihedamat sidet luua kõigi maade erirahvustesse kuuluvate, omavahel keelepiiridega lahutatud kirjanikkude vahel. Igal lugejal jääb üle vaid ühineda selle sooviga.

M. Sillaots.

Ebaõnnestunud auhindamine.

Aksel Karheiding: **Õnne põrgu.** Satüüriline komöödia. E. Haridusliidu kirjastus. Tallinnas 1929. 53 lk. Hind 1 kr.

Jakob Mändmets: **Ebajumal.** Näidend kolmes vaatuses. E. Haridusliidu kirjastus Tallinnas 1930. 137 lk. Hind 2 kr.

Arthur Adson: **Lauluisa ja kirjaneitsi.** Näidend kolmes vaatuses. Ajakirjas „Looming“ 1930 nr. 1 ja 2.

Kui märgati, et eesti algupäraste romaanide võistlus andis märkimisväärseid tulemusi ja nihutas kirjanduse üle kriisipunkti, katsuti sama meetodiga teistegi kirjandusalade kriisi lahendada. Enne kui algupärase romaani võistlus sai vaadata oma kolmeaastase minevikule, olid juba lõpule jõudmas algupäraste näidendite ja novellide võistlused. Hea eekuju, mis küll pole leidnud veel kõikjal tunnusta-

mist, on leidnud siiski rohkem järeletegemist ja need järeletegemised on alul olnud vägagi töötavad.

Näidendite võistlusega taheti muretseda meile head ja keskmist lavakirjandust, taheti nihutada seegi kirjanduseliik üle kriisipunkttest, nagu tehti seda võistlusega romaani alal. Soov paistis täituvat, kui tähtjaks oli sisse antud üle saja algupärase näidendi käsikirja ja esialgsete teadete järele neist üks kolmandik pidi kannatama trüki-
musta ning lavapõrandat. Suur oli aga kõikide imestus, kui žürii oma lõppotsuses leidis tollest tohutust käsikirjade virmast kõigest kolm teost, mida võidi hinnata ainult kolmanda auhinnaga.

Kas meie näitekirjanduslikud jõud on siis tõesti nii äbarikud, isegi senini tunnustatud suurused? Või on žürii demonstreerinud siin oma kõrget maitset ja on surunud esimese järgu „suurused“ kolmandasse järku ning teised jätnud sootuks värava taha? Nii võib arvata iga kainelt mõtleja. Viimane väide ei leia aga kahjuks kinnitust. Teoste lähemal vaatlemisel ja hindamisel peame žürii otsusele alistuma ja teosed tõesti äbarikkudeks tunnistama.

Näidendeid hinnates peab neile lähenema kahest seisukohast: lavalisest ja kirjanduslikust. Kõigest moodsaist lavastuskatseist hoolimata pole suudetud kirjanikku ta näidendi tekstiga siiski lavalt veel kõrvale tõrjuda, olgugi et moodsais suurlavastusis ta on suudetud tõrjuda sootuks viimasele kohale. Seega oleks siis tunnustatav ja hea näidend, mis jõuaks rahuldada meid mõlemast seisukohast, kirjanduslikult väärtuslik ja annaks lavastajale kõik võimalused lavastuseffektide esiletoomiseks. Kahjuks ei sisalda auhinnatud näidendeist ükski sellist sünteesi. Me saame neid hinnata kas lavalisest, kirjanduslikust või kummastki seisukohast.

Aksel Karheidingi „Õnne põrgu“ on kriiskav ja lavaline satiir praegustest abielu-vahekordadest ja truuduseprobleemist. Sellest äärmustesse viidud satiirist ei leia me kirjanduslikust seisukohast ühtegi hinnatavat väärtust. See tahab olla aja ja kombulise satiir, kuid autor unustab sealjuures, et ka satiir peab olema kirjanduslikult usutav, et ka temal on oma sisemised kooskõla ja vastuokuse seadused inimliku psühholoogia ja karakteri alustel, mis teevad ta nii kirjanduslikult kui lavaliselt nauditavaks. Satiiri eesmärk on asetada inimesed teotsema kõrgemale, väljapoole kaastundmust, kus meie nende üle võime puhtasüdameliselt ja tagamõttetult naerda. Ta eeldab head inimese tundmist ja mõistmist, et saadaks tegelasi rahulikult, erapooletult ja selgelt nii sisemiselt kui väliselt vaadelda ja esitada. Säärastest meistritest oleksid meeldetuletatavad Aristophanes („Pilved“), Molière („Tartuffe“), Gogol („Revident“) j. t. Sellist kunstilist hõngu ja satiiri kirjanduslikke väärtusi otsime aga Karheidingi „Õnne põrgust“ asjata. Kõik jääb seal välispidiseks, kinolikkudeks võteteks, ilma sisemise psühholoogilise kontaktita.

Kogu teost kannab mingi kerge ameeriklik naftapildi vaim, kus peale mõttetute tagaajamiste, pistolipaugutamiste ja selja tagant pähetagamiste ei leidu midagi. Jälgitagu sellest seisukohast kõiki näidendeid esinevaid mahalaskmisi, politsei käest põgenemist, kohtuprotsessi ja lõpu sensatsioonid. Asjata otsitaks sealt loogilist sidet. Kas pole kõmuline kohtuprotsess nagu vägisi sisse kistud, et teost kuidagi pikendada? Kas pole rahva vaimustus ja ajakohane meegrite kõmu-
ahnuski satiiriks pisut liig?

Kõik need asjaolud teevad käesoleva näidendi kirjanduslikult võimatuks.

Seevastu tuleb teost hinnata aga lavaliselt. Lavastajale annab ta kätte palju efektetaotlemaid võimalusi. Pigemini polegi kogu teos muud kui selliste võimaluste kuhjamine. Vaadeldagu sellest seisukohast teist ja kolmat vaatust, milliste üksikasju juba eespool on mainitud. Seal luuakse lavalisi efekte kergel käel ja autor näib olevat neis väga leidlik. Kahju, et need jäävad tühisteks, surnud efektideks, mida parimalgi lavastajal raske täita, et tühikuid publiku eest varjata. See leidlikkus tõendab aga autori lavalist kombineerimisannet ja näitab, et ta kinost nii mõndagi on suutnud õppida ja otstarbekohaselt laval kasutada. Kahju, et tolele andele ei vasta kirjanduslik arusaamine ja anne, mille sünteesist võiksime loota debütandilt tulevikus väärtuslikke lavalisi näidendeid. Autorile tuleb soovitada ka puuduva külje arendamist vastava tasapinnani.

J a k o b M ä n d m e t s ' a „E b a j u m a l“ on elmisest kahtlemata suurema kirjandusliku väärtusega, ei oma aga seejuures eelmise lavalisi voorusi. Mändmetsalgi on probleemiks praeguse abielupaari truudusevahekorrad, mis arenevad aja ja isiku müüdavuse tagaseinal. Lahendusealuseks küsimuseks on kirjanik-ajakirjaniku poliitiline osetavus ja ajafehtede poriloopimine avalikele tegelasile. Kirjanikuna ja ajakirjanikuna liigub Mändmets siin tuntud ning koduses miljöös. Seetõttu on saanud tema teose keskkuju, kirjanik Elmar Kaspar, kes oma naisele Ainole ebajumalaks, kaunis usutav.

Kirjanik Kaspar on „Õhtuse Teataja“ kaastöölisena jäänud kuuvalle ja toimetuses ei hoolita tema kaastööst enam suurt ning talle suletakse avanss. Seda kasutab pahempoolse „Rahva Hääle“ väljaandja Paeluss, et kirjanikku oma ajalehe juurde meelitada poliitiliselt materdavaid vesteid kirjutama. Kaspari südametunnistus tõrgub asumast sellele seltskonna tõrvamisele, kuid tühi rahakott sunnib seda tegema kõrgete honoraride eest. Siit algab kirjaniku hinge kahendumine. Oma soppapilduvate joonealustega teeb ta kõmu, määrides seltskonna kui ka oma naise ees senist nime ning kirjaniku kuulsust, aga teenib head raha armukese Pepi üfalpidamiseks. Selle si-sehehtlusega ja välisdraamaga seltsib veel kodune abieludraama, kus Kaspar teeb enda oma naise sihmis alatuks, nii et see on sunnitud talt lahkuma. Kui siis joone all „pafjastatud“ tegelased tulevad Kasparilt kirjutiste kohta seletust nõudma, ei pea kirjaniku närvid enam vastu ja ta leiab lahenduse revolvripaugust.

Autor on suutnud seda kõik anda enam-vähem usutavana. Ta on puudutanud kirjanduslikku uudismaad, maailma, kus võidakse kõik teha mustaks ja pesta kõige mustemaid kriitvalgeks. Ta on kergitanud pisut eesriiet „avaliku sõna“ telgi taha, kus pannakse kõik rattad käima isiku kõrvaldamiseks, kui mõnele kohale on olemas oma kandidaat.

Mändmets pole olnud kunagi põhjastüüviija, psühholoogiline juurdleja, vaid pinnal-libiseja, kerge jutustaja. Kunagi pole ta maadeldud probleemide lahendustega, nagu teeb seda Metsanurk, vaid talle on olnud kõik enam-vähem kergelt mõistetav. Sama tuleb märkida ka käesoleva teose puhul, kui tegelastele ja nende suhtumistele tahetakse läheneda psühholoogilisest seisukohast.

Sellest aktuaalsest ainekst on saanud keskpärane konversatsiooninäidend ilma eriliste lavaliste voorusteta. Teoses on tunda küll rohkem kirjanduslikku hõngu, kuid lavaline hõng puudub. Tempo on

aeglane, veniv. Nii mõnedki kohad, mis moodsa lavahingega autori, kas või Karheidingi, käes oleksid omandanud teatud efekti, jäävad siin lavaliselt mõjutuks. Põhjendatult võib kahelda, hoolimata aine aktuaalsusest, selle teose lavalises menus. Mändmets on meil keskmine ning korralik jutustaja, aga halb ning oskamatu lavakirjanik, nagu ta seda juba varemini on tõendanud. Sama jääb maksvaks siingi.

Arthur Adson'i „Lauluisa ja kirjaneitsi“, kolmas võistlusel auhinnatud näidend, pole veel eriraamatuna — „teises trükis“ ilmunud, mis läheks laiemale publiku kätte, vaid on pugenud „Loomingu“ autoriteetsete kaante vahele. Et ta aga seega on avalikkuse ette astunud, kuulub ta kahe eelmise kilda, ja seepärast lubatagu ka seda teost hindavalt puudutada.

Kui me kaht eelmist saime siiski kuidagi üht lavalisest, teist kirjanduslikust seisukohast hinnata, siis viimast ei saa kahjuks kummaski seisukohast eelistada ja auhindajad on selle vist läbi lasknud aukartusest „Lauluisa ja kirjaneitsi“, Kreutzwaldi ja Koidula, nime ees, ilmselt küll nende nimede kahjuks.

Eel kõige tuleb mainida, et ala, millesse see näidend kuulub, on meil uudiseks. Meie avalikkude ja ajalooliste isikute elu ega üks-teisesse suhtumine pole senini veel leidnud kirjanduslikku käsitlust. See on kahtlemata tänuväärne ja huvitav ala, seejuures aga väga suure vastutusega. Ajaloolistest kirjandussuurustest luua tõepäraseid kirjanduslikke kujusid, see on kirjanikule raskeks ülesandeks: ta eeldab läbiõppimist ajajärgu ajavaimuga, mis omandatakse kaua-aegse küsimuste kallal töötamisega.

Loodan, et ei eksi, kui ütlen, et käesoleva näidendi sündmustiku aine, Kreutzwaldi ja Koidula vahekord ning selle katkemine ühes mõlemate kirjavahetusega, on meie kirjandusloos üks ilusamaid ja õilsamaid peatükke. Juba see peaks kohustama iga vähegi mõtlejat inimest seda õieti hindama.

Vaadatagu aga „Lauluisas ja kirjaneitsis“ neid külajandilisi kujusid, mida Arthur Adson teinud Kreutzwaldist, Jannsenist, Koidulast j. t.! Kui pole suudetud paremaid luua, siis oleks pidanud ajalooliste isikute ees olema vähegi kohusetunnet ja sellisedki jätma loomata. Oma sisult, väljendusvormilt ja isikute mõistmise poolest kannab kogu teos keskkooliõpilase suleharjutuse ilmet, kellel Kreutzwaldi ja Koidulat läbi võttes pihku puutunud nende kirjavahetus ning sealjuures tekkinud mõte seda „näidendiks“ kirjutada. See mõte ongi jalamaid, ilma mingi vastutustundeta teostatud.

Esimest algupäraste näidendite võistlust, seda kiiduväärt katset, tuleb ta tulemuselt lugeda äpardunuks, sest ta pole suutnud täita temale asetatud lootusi. Esimene äpardumine ei tohiks aga võistluse korraldajaid heidutada. Vahest annab teine võistlus soovitavad tulemused, — on ju selleks rohkesti eeldusi, kui arvestame, et võistlusel kõrvalejäänud üheksakümne üheksa näidendi käsikirjad, mis paljalt võistlusele saadeti, põhjalikult ümber töötatakse. See julgustab lootma!

P. Hamburg.

Ernst Krusten: Mineviku jahil. Romaan. K.-ü. „Loodus“, Tartus. 239 lk. Hind 5 kr. 75 s.

Romaani peategelase Eelias Varangu iseloomujooni kujutab autor juba esimesel viiekümnel leheküljel. Õieti pole see kujutamine, vaid

analüüsikatse, mis paiguti õige krobeline ja jändrik. Tegelane on paigutatud ajajärku, mis algab 1904. aastaga. See vaene tiseritööline nimetu linna agulis on sündinud rahaahhena, kuid saatuse kappriisid ei ulata talle alguses kätte ainukest unistuste objekti. Rahaahhusest on tingitud ka rahutus, mis ajab ta rändama paigast paika. Kired maksab saatuse kätte pettumustega, mis mõrastavad hinge, toovad sinna traagikat ja halli karmust. Tema esimene pettumus romaani kestel on ebaõnnestunud naimine, millist sammu sunnib astuma jällegi raha. Aia varandused, mis ta lootis pärida, hukuvad, purustades sellega ka tema unistuste esimese kuldlossi. Aga et ta on isekas, karm ja hoolimatu, siis ei heida ta meelt, vaid võitleb vaesusega aastast aastasse edasi. Romaani alguses selgub veel asjaolu, mis edaspidi osutub autorile üheks intriigide arendamise allikaks. See on tema poja Joaki sünnisaladus. Karm mees on maha jätnud tüdruku, kes sünnitas hiljemini poja. Kuid temaski on poja-armastust, mis osutub pigemini küll loomalikuks isase tundeks oma järeletulijate vastu. Selle tunde pakitsemisest kasvab välja tegu — ta toob poja oma majja, tutvustades teda naisele kui võõrast kasulast. Naine on peale esimese poja sünnitamist, kes varsti sureb, muutunud sigimatuks. Nii arenev traagiline perekonna-roman on Elias Varangu rahaahhne hinge teiseks pooleks, mis aitab teravamaks kujundada ta elu mõrudust.

Pöörde toob Elias Varangu elu maailmasõda. Ühiskondliku elu veriseks ja katkiseks kärisesed hakkab saagihimuline mees leidma tüsedamat toitu oma unistustele reaalsest elust. Ta hakkab kotimehena kaubitsema, korjates veeringuid rikkuse alusmüüri rajamiseks. Need ajad on väikesemõdulisele hangeldajale tulusateks õppetundideks. Ta hakkab „teravasti silmas pidama inimeste viletsust ja kirgi, mis lopsakalt võrsusid kurnatud pinnal“. Temas tärkab võigas leidlikkus, mis sarnleb hüäänide raipeotsimis-kirega. Ta vaist aimab, et ühiskond on haige, mürgistatud, ning hakkab spekulerima narkootiliste mürkidega. Ja „iga äri, mille ta kasulikult sooritas, innustas teda ikka teadlikumalt ja suurema meelekindlusega rühkima oma eesmärgi poole“.

Ühiskonna ihu vapustavad aga ikka tugevamad palavikuhood, õnnetute inimeste arv kasvab kohutavalt suureks. Ja siis seab Elias Varangu oma elu juhtnööriks: „Mida rohkem õnnetuid, seda hõlpsam saavutada õnne.“ Ta hakkab kiromandiks. Selle kutse praktika kogemused selgitavad talle lõplikult, mäherdusest rämpsust ja saastast koosneb ühiskond. Ühtlasi selgub tema seisukoht ühiskonnas. Teda ei huvita karjade saatuse, sotsiaalne käärimine ei kisu teda kaasa. Kõiges selles segaduses näeb ta vaid suurepärase võimalust, teostada jõuliseks kasvanud oma k a s u saavutamise kavasid. Siitpeale on Elias Varangul kindel ilmavaade, mis määrab ka ta teotsemis-suuna. Sellega on seotud ühtlasi võimutsemishimu, mis rajaneb rikkusele. Ja et Elias Varangu on harimatu inimene, siis kujuneb tast tüüp, keda tuntakse t õ u s i k u nime all. „Tõusu“ teed jätkab ta antiikajade kaupmehena. Liigkasuvõtmine ning spekulereimine viib ta lõpuks redelipulgale, kust võidakse alla vaadata juba rohke mammonaga võimuhena. Sellel redelipulgal ehoitame Elias Varangut romaani ekspositsioonis, siis kui ääretust gootismist sõltuvad vapustused on juba purustanud tema perekonnaelu.

Elias Varangu traagilises perekonnaromaanis etendab mõjuvat osa tema naine Marie. See välimuselt mitte ilus ja vaimliselt arematu naine muutub pahuraks ning haiglaseks emaseks peale seda, kui

on varakult surnud tema poeg ja ema kaotanud sünnitamisvõime. Marie muutub närviliseks, ja leidmata õnne ning rahuldust perekonnaelust, hakkab ta külastama palvemaju; see kalduvus muutub aja jooksul haiglaseks kireks, millega ühenduses rida väikesi maaniaid ja müstilise ebask. Kodune elu muutub naisele võikaks, ja kasulast kui teise emase võsu hakkab ta vihkama. See väljendub sadistlikkudes lapse peksmistes, millest tekivad õrnale ihule verised vordid. Närvihaigusega sobivad ihnus ja madal egoism, meeletu armukadedus ja tagakiusamis-maania. Tema armukadedusest kihutatud retked, hiilimisteedkonnad mehe järele väärivad kirjanduslikult küllalt tähelepanu, sest sellist fuurjalikkust pole minu teada eesti ilukirjanduses varemalt käsitletud. Ainuke inimene, kellesse tal usku, on kaval teenija Arda, kes käitub kõigiti nunnaliselt ja on peale selle „selget-nägija“. Fetišiks muutub maagiline Inglise asumaade taldrik, mille abil petis tüdruk avastab saladusi ja loeb mõtteid. Närvihaigele Mariele on see viimane hoop ja ta muutub hulluks, vajub pimedaisse kuristikesse, ja ta viimne elutee kilomeetripõst püstitatakse hullumajja.

Kõige valusamalt ja teravamalt elab oma perekonnaromaanitraagika üle Joaki. Temas lõikuvad kõik kiired, mida heidavad endast tema perekonnakaaslased — head ja kurjad. Loomusunniliselt aimab ta, et Marie pole tema ema. Tema peene struktuuriga, tugeva kõlbla sisetundega hing on ahistatud karmi, isegi julma perekonnaelu raamidesse. Tema pürgimised, südamega tunda elu heledust ja valgust, jäävad tulemusteta. Joaki on kurb, hajameelne, kaastundlik noormees, kelles elab kõlbla ja absoluutse tõe janu. Kuid ta peab nägema, et kaasinimeste, isegi kõige lähedasemate inimeste hinged nõretavad rõvedusest, ülekohtust ja patust. See murrab, lõmastab, virutab temas midagi metsikult puruks. Tema maailmasuhtumise kvintessents on peaaegu täielikult kokku võetud järgmises osundis: „K o d u t u s e t u n n e, mille piinavus eriti võimsaks paisus keset rõõmsalt sõeluvat rahvamurdu, kasvatas varjude veetlikkust. Ta hajameelne tähelepanu, võimase raldama ainult elu õnnetuid külgi, kiindus inetustesse ja kurbadesse stseenidesse. Ta pilk, nõretades kaastundest, lisaks enesekurbusele, otsis ainult häda.“¹⁾

Joaki on romaani kantud kontrastiseaduse põhjal, sest süngeid varjusid on raske kujutella päikeseta. Kuid see päikeseosa etendaja on kahvatuim kuju romaanis. Tema hingelised vähkremised sarnlevad paljude kaunishingede omadega, mis eesti kirjanduses ülituttavad. Tema voores on siiski: mitte ahastada esteetiliste, vaid eetiliste jumalate pärast. Tundmatu ema armastus, üdini ulatuv kaastunne tema vastu — see määrab hiljemini Joaki ilmavaate ja kujundab ka hinge vorme. Seepärast saab tast mõrtsukas, kes aga siiski laseb ema sunnitööle mõista ja otsuse täide viia, ilma et lausuks sõnagi. Nähtavasti arvab ta enda ühiskonnale ikkagi kasulikuma olevat kui prostitueeriva ema.

Autoril ei ole kõik lõplikult selge olnud, kui alustas romaani kirjutamist. Nähtavasti on kavatsus olnud anda Elias Varangu eluromaan. Ja Varangu osa täitmise ongi rahuldav. Võime saada kujutelmale tolle saagiahne inimese elust, kuigi see ei ole täisi nähtav, piltlik, kujurlik. On pigemini analüütiline sõnastus, mis teatava individuaalse suhtumisega äratav küllalt sümpaatiat. Motiivide lüli-

¹⁾ Minu harvendused. I. R.

tus tundub korrapärasena, niikaua kui on jutt Varangu äritoiminguist, tema suhetest spekulantidega, igasuguste ärišaakalitega ja hüäänidega. See on vormilt mehise toimega, tüse proosa, vastav täiesti sisule. Kuid et autor on tahtnud anda midagi laiaulatuslikumat, puudunud on selleks aga jõud, siis asendab kompositsiooni metalli üdisev sült. Viimased leheküljed on katkendilised, tunduvad fraaside koguna. Sündmustik muutub kinoliseks, käsitus nõrgaks. Kerkib esile ka psühholoogilise usutavuse küsimus. Arda nunnamäng ning osav näitlemine, siis äkki veresuguluse-saladuse paljastamine Arda ja Joaki vahel — see kõik on kahtlustäratav. Psühholoogilisi ebajärjekindlusi esineb romaani kestel rohkemgi.

Autori lause stiil on liiga abstraktne ja raske. Peitub ju selles küll individuaalne omapärusus, kuid ei saa ümber lükata, et stiili võib lihtsustada ja puhastada, ilma et kaoks omapärusus. Lubatagu tuua näide, nimelt raamatu lõpulause:

„See on tema õnn, kui ta, valmistudes võitluseks kannatavate eest, ei nimeta hetkeksi teadlikkust, et headus, mis pole valatud tõe halastamatuisse vormesse, võib ainult naeruvääristada.“

See tundub konstrueerituna, tehtuna, ja ei taba seepärast otse märki. Ka aforismitsemine à la Balzac liigub ilutulestikuna läbi romaani. Pillub aforisme autor, tarku ütlushi pajatavad ka tegelased. Ent dialoog on monotoonne. Nõrk tüüpide looja, ei ole Krusten suutnud igale vastavale tüübile ka tüüpilist kõnet leida. Nad kõnelevad kõik autori keelt, abstraktset, raskepärast, olgu nad harimatud matsid või intelligentsed vurdled. See monotoonus muutub lõpuks lõikavaks.

Kuid „Mineviku jahil“ on ikkagi kirjanduslik teos, millel ei puudu ka sotsiaalne tähendus. See on vahest esimene katse, tõsisemalt vaadelda ja analüüsida selle inimese hingeelu, kes sõjaajal leidis kõige paremad söödamaad oma jõhkerparasiitlikkudele iminappadele. See on lõik värsket elu, mis ei pretendeeri enam kunstile kunsti pärast. Meie usume paljudesse neisse sündmustesse, mis on veenva käsitluse leidnud ses teoses. Rahuldav pilt tõusikust ja tema perekonnaelust, kuna ühiskondlik tagasein on maalitud pisut ilmetult.

Ilmar Reiman.

Julius Mägiste: Eestipäraseid isikunimesid. (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused XVIII.) Tartu, 1929.

Tsiteeritud raamat on uus Akadeemilise Emakeele Seltsi üritus, aidata kaasa võõrapärase nime eestistamisele. Omapärase sugunimede võtmises on selts suutnud korda saata õigegi palju nii seletavate ja abiksolevate väljaannetega kui tegelikul kaastööl nime muutmise toimingus. Käesoleva uue väljaandega tahab selts appi tulla eestiliste isikunimede leidmiseks. Selleks oligi vaja ajakohast käsiraamatut, sest et O. Kalda „Sadakakskümmend uut ristinime“ sisaldab palju liiga kunstlikke ning kangeid nimesid, mis ei leia kergesti rahva poolehoidu, ja teiseks, nagu „Eestipäraseid isikunimesid“ eeskõnes on öeldud, „ajal, kus meie kultuur päev-päevalt muutub ikka puhtamalt eestikeelseks, kus isegi haritlased kordkordalt vähem otseselt kokku puutuvad võõraste keeltega, on loomulik, et võõrnimed enam ja enam muutuvad eesti keele tervikule seeditauiks“.

Teose autor, prof. J. Mägiste, ei paku meile ainult kuiva nime loetelu, vaid õige palju ka teadust sõõdisolevalt eesti nime alalt. On osatud hästi ühendada tarvidus ja teadus samadesse raamidesse.

Teose eessõnas on toodud ülevaade isikunimesid puutuvast kirjandusest ning põhimõtetest, mille järgi meil seni on nimesid valitud. Lõpuks esitab autor oma põhimõtted. Nii tuleks hankida uusi isikunimesid kolmel teel: 1) muistseid nimesid vanust allikaist, 2) eesti keelele kohandunud saksast, venest ja mujalt tulnud võõrnimesid elavast keelest ja 3) kunstlikult soetada uusi nimesid.

Vanade nimede elustamiseks on autor käinud läbi rea ürikuid ning muid siia kuuluvaid teoseid. Saadud materjal pakub eriti teadusele palju huvitavat, sest praegusele eesti keele pruugile vastava nimekuju järele on toodud ka kõik vanad kujud algkirjaviisis. Mitmed vanad nimed nagu *Tõivelemb* või *Lemmetõiv* paistavad meile küll veidi ime-likkudena, kuid seda muidugi ainult sellepärast, et me pole nendega harjunud. Need on igatahes hulga lähemad ja omasemad kui paljud tarvitusel olevad *Safrooniused*, *Mafilded*, *Rosalinded*, *Viktorined*, *Eupatooriad* (sic!) ja *Hermeliined*. Need ei too vähemalt kaasa niisuguseid foneetilisi koomilisusi, nagu mitmed võõrnimed, kas või niisugust, et „minu tütre nimi on *Õöseni*, mis tuleb kirjutada *Euhkeenia*“. Olgu öeldud veel seda, et vanade nimede suhtes on käesolev raamat senine kõige suurem ülevaade. Sugugi vähem vastuvõtavad pole võõrsilt tulnud, aga meil täiesti „laennimedeks“ saanud isikunimed, millest isegi nii värsked, nagu *Rehalt* (= Richard), kuuldavad kõigiti omadena. Nagu autor ise tunnistab, ei ole praegu veel võimalik pakkuda tühjendavat materjali vanade nimede ega laennimede kohta. Võib loota, et just viimaste hulgast toob murdekorjamine palju lisa. Allakirjutanu lubab enesele esitada juba siinkohal mõned teosest puuduvad lugemise ajal meelde torganud nimed või nimevarjundid: *Aal:u* (vt. ka Aino Kalda „Suden morsian“ — *Aalo*) — Hiiu; *Rissa* (<? Marissa, ? Klarissa) — Kursi; *Tooni* (< Antoonia) — Torma; *Kaate* (< Agathe) — Torma; *Manda* (< Amanda) — Torma; *Viisa* (< Loviisa) — Kursi; *Salle* (< Lisette, Lisanna) — Tallinna; *Tiidu* (< Tiitus) — Kursi; *Tiima* (< Timotheus) — Torma. Töötavaks vanade nimede lähteks lubab olla ka otsene rahvaluule ainestik, nii proosa kui luule. Sageli esineb lauludes kivinenult üks või teine vana nimi, nagu tuntud sõimulaulus, millega mulgid pilkavad tartlasi:

— — — — —
 Ei see ole hundi ulvumine;
 see on Lalli (= tartlase) laulemine.
 — — — — —

Autor kasutab muidugi ära needki allikad teose uue trüki jaoks. Erilist tähelepanu vääriavad uudisnimed, millest suur osa on naistenimesid. Pidades silmas lähemate sugukeelte — soome, karjala, vepsa, vadja ja liivi — nimevara, on kujundatud ilmekaid ja praktilisi uudisnimesid, nagu *Eesi*, *Ilmi*, *Marje* jne. Mitmed nimed on laenatud otse sugukeelist.

Sellesse kõigiti õnnestunud teosesse on siiski sattunud mõningas väike komistus, nagu „Das älteste Wackenbuch der Wiek“ tsiteerimine kahte viisi *Sb 1927* ja *Sb 1929*, mis on tulnud sellest, et mainitav Õpetatud Eesti Seltsi „Sitzungsberichte“ on ilmunud 1929, kuid vastab 1927. aastale. Pöidest märgitud *Ulle* tuleb pigemini küll rootsi nimest *Olle* = *Olaf* kui saksa *Ulrich*'ist. Need pisikesed asjad ei vähenda aga sugugi raamatu väärtust.

Jäägem ootama J. Mägiste muid isikunimesid käsitlevaid uurimusi!

P. Ariste.

Werner Tawaststjerna: **Pohjoismaiden viisikolmatta-**vuotinen sota. Sotavuodet 1590—1595 ja Täysinän rauha. (Historiallisia tutkimuksia, julkaissut Suomen Historiallinen Seura XI.) Helsingis 1929. 536+20 lk., 8 kaarti.

Juba aastail 1918—1920 ilmus Tawaststjerna ülalmainitud koguka töö esimene osa, mis käsitleb sõja-aastaid 1570. ja 1590. a. vahel Soomes ning Eestis. Käesoleva raamatuga viib autor oma töö lõpule Teusina rahuni sellele järgneva piirjoone reguleerimisega ja Käkisalmi kindluse eraldamisega Venele. Nagu esimeseski kõites, on selles samuti väga rohkesti puudutatud selle sõja olukordi Eesti pinnal. Juba esimene peatükk (neid on raamatus 25) vaatleb Narva piiramist venelaste poolt 1590. a., teises peatükis kirjeldatakse Yrjö Boije' ja Karl Horn'i tegevust Eestimaal Narva piiramise järgi, kusjuures huvitavalt kujutatakse Rootsi kuninga Juhan III ja Karl Horni vahelisi suhteid ja Horni hukkamõistmist Ingerimaa kindlustuste (Jama, Kaporje ja Ivangorodi) langemise pärast venelastele. Teatavasti anti Hornile siiski armu. Järgmistes peatükkides valgustatakse Narva kindluse ja linna olusid 1590. a. suvel, soomlaste osa Narva kindluse pealikutena, vahekorda Ivangorodi ja Narva vahel, Rootsi abiväe kohalejõudmist Narva, vägede moonastamist, tulemusteta rahusobitamisi 1590. a. sügisel ja kuninga saadikute jõudmist Narva. Eriti huvitav meile on kuues peatükk, kus kirjeldatakse Narvasse kogutava väe koostist, moona puudumist, sõjaväes lahtipuhkenud mässe, Ivangorodi piiramist ja vägede koormavust Eesti maa-rahvastikule. See peatükk toob mitmeti uut selgust tolleaegsetesse oludesse Narvas ja selle ümbruses.

Edasi vaadeldakse lotjadelaevastiku tegevust Peipsi järvel ja Narva jõel 1591. a. navigatsiooniajal laevastikuülema Tönnis Maydel'i juhatusel, vägede uue ülempealiku Klaus Fleming'i seiklusrohket sõjaretket Soomes ja Eestis asunud ning ühinenud väesalkadega Vene alale ja tagasisaabumist Narva. Käsitlenud vahepeal muid olusid (tatarlased rootslaste liitlastena, Poola kuningas rahu vaheltsobitajana, venelaste hävitusrünnak Viiburi läänis ja hertsog Karli kavatsused ning nende ebaõnnestumine a. 1592), siirdub autor neljateistkümnendas peatükis uuesti Narva kindlustuseolude üksikasjalikumale vaatlusele aastail 1591—1592. Kõneldes võitlustest Laadoga ümbruses, Savos, Põhja-Soomes, rahuläbirääkimistest a. 1591—1593, kaheaastasest vaherahust, Klaus Fleming'i ja hertsog Karli vahel algavast vaenust ning kuningas Sigismund'i esimesest käigust Rootsi, Soomes vaherahu ajal peetavast sõjaväest, Soome piirikindluste oludest, kujutatakse muu kõrval korduvalt ka Eestis valitsenud seisundit sõjalisel alal. Lähemalt selgitatakse eripeatükis jällegi Narva olundeid vaherahu ajal Arvid Stålarml'i siin viibides. Kirjeldatakse kindlusepealikuid, Rootsi kaitseväge tabanud taude, 1593. a. suvel Narva saadetud soomlastest koosnevat kaitseväge, näljahäda, püssirohuplahvatusi, mille tõttu hävis osa lossi kaitseehitisi; nende ülesehitamisega tehti kohe algust. Lõppeks vaadeldakse ka Narva kaubanduse seisukorda sel ajal. Teatavasti lühikesel Vene võimu all olemisel 1558—1581 suutis Narva kaubandus tõusta õitsvale tasemele, mis aga peatselt läheb allamäge, sest Narva langemisega Rootsi võimu alla andis kuningas Juhan III, arvestamata Narva linna seniaegse kaubanduse tähtsust, määruse, mille järele võisid Narva kaupmehed Lääne-Euroopa kaubandusega ühenduses olla ainult Tallinna kaudu ja viimase vaheltoimetusel. Arvid Stålarml on püüdnud seda Juhan III antud ja

linna õigusi tugevasti riivavat määrust tühistada Rootsi ja Poola ühise kuninga Sigismundi juures, kuid tagajärjeta.

Raamatu viienda lisana avaldatakse Eesti maakaart, millel esinevad üksikud ebaolulised vead kohanimedes.

Nii siis on avaldatud töö, mis sisaldab meie maa, eriti Põhja-Eesti — Virumaa ja Narva kohta õige palju materjali, mis tähtis selle ajastu uurijale. Tawaststjerna uurimus on viidud ajani, mida käsitleb 1907. a. Upsalas väitekirjana ilmunud Helge Almqvist'i teos „Sverige och Ryssland 1595—1611. Tvisten om Estland, förbundet mot Polen, de ryska gränsländens eröfring och den stora dynastiska planen“, olles niiviisi sellele uurimusele eelnevaks tundmaõppimis-allikaks.

Tawaststjerna on suures rohkuses tarvitanud senitundmata arhiivmaterjali. Eriti just selle tõttu on ta uurimus meile huvitav, et ta käsitluses Eesti olude kohta on avaldatud arhiiviaines, mis rohket selgitavat lisa toob senini juba avalikustatud materjalile. Suured teadetevarad on uurijal kasustada olnud oma töö mõlema osa jaoks Rootsi ja Soome riigiarhiividest; mõnikord muutub see rohke materjal uurijale juba raskesti läbitöötatavaks ja seda on sel puhul lihtsalt refereeritud, ilma et oleks suudetud vaadelda selle ainestiku najal kõiki tekkivaid probleeme. Rohke materjal põhjustab mõnikord raskepärase dispoitsiooni, sest tahetakse esitada kogu aines, kusjuures viimase suhtes nõudlikumat valikut teostamata tuuakse rohkesti kõrvalisi pisiasju, mis muudavad peaprobleemi arendamise jälgimist segavaks ning väsitavaks. Seesugune asjaolu on töös mitmel kohal tabatav. — Kuid ühtlasi omab raamat suurt väärtust materjalide koguna, mille põhjal uurijad võivad edasi arendada neid huvitavaid üksik-küsimusi.

Rohke materjal on võimaldanud käsitledava aine üksikasjalikumalt esiletoomist, mis ilmneb töö avaras konstruktsioonis ta rohkete peatükkidega. Nii esimene kui teinegi osa on paisunud õieti kogukateks käsiteludeks.

Narva ja Virumaa ning üldse Põhja-Eesti ajaloo uurija saab siit raamatust sageli õige huvitavaid teateid. Isegi üksikute Narva kaasaegsete elanikkude osa leiab tähelepanemist, nii näiteks Šotist pärit oleva kaupmehe Antti Maning'i lugu (lk. 234—235), kelle vastu näib õigusega tõstetud olevat süüdistus venelastele teadete muretsemise pärast. Valgustub ka Eestimaalt pärit olevate sakslaste-väepealikute suhe oma alluvate sõduritega; näit. lk. 392 leiame huvitava märkuse Juhani Brekel'i kohta, kes halvasti kohtles endale alluvaid Rootsi väeosi, lastes neid väljas oodata, senikui ta ise oma kaaslastega pidutses. Lk. 398—403 tuuakse teateid Narva kaubanduse seisundi üle, kusjuures mainitakse, et a. 1591/2 asunud Narvas ainult umbes 4—5 pürjerit, kuna teised surnud kas katku või põgenenud sõjategevuse tõttu Tallinnasse, Tartu või Pärnu. Käsitelude tõttu, mis Eesti alasse puutuvad, rõhutagem nii siis veel kord teose huvitavust meie uurijatele.

Siinjuures on kahju asjaolust, et autor, sündmustiku esitamisel nii avaralt käsitelles Soome ja Rootsi riigiarhiivi materjali, täiesti möödub Eesti arhiiviainestikust, mis käib Vene-Rootsi sõja kohta 1570—1595 Eestimaal. Kuigi see ainestik ei põhjustaks olulisi muudatusi esitelus, mille on autor koostanud enda kasustatud materjali põhjal, võib see materjali ühekülgne arvestamine ometi tekitada teatava ebatäielikkuse muljet. See on seda kahetsetavam, et autor on Rootsi ja Soome riigiarhiivide ainest väga põhjalikult ja avaralt

esitanud. Narva kaubaoludegi vaatlemisel (lk. 398—403) oleksid autorile huvitavaid lisandeid suutnud pakkuda Narva ja Tallinna linnaarhiivid ja muudegi sündmuste vaatlemisel oleksid kasustatavad olnud Tallinna linnaarhiiv, de la Gardie' arhiiv ülikooli raamatukogus ja Riigi Keskarhiivi ainetekogud Tartus.

Samuti ei ole autor tarvitanud Venemaa (Moskva) arhiivide andmeid, mis Vene allikapublikatsioonides ja uurimustes kaugeltki kõik veel kasustatud või avaldatud ei ole. Segavalt mõjub seegi asjaolu, et uurija pole pöördunud töö kirjutamisel otsemate allikate — annaalide poole, mis trükkis avaldatud ja sündmusi vene-poolselt seisukohalt õige avaralt jälgivad; näiteks kas või Klaus Fleming'i sõjaretke puhul (peatükk 9) ja teistes peatükkides. Küll kasustab uurija vene ajaloolaste, nagu Karamsin'i (saksakeelses tõlkes!), Solovjev'i ja mõne teise uurimusi, miks aga vene kroonikaid otseselt pole kasustatud, ei selgu meile.

Mainitud Eesti ja Vene arhiivi-ainete kogude olemasolu ning ka Vene kroonikate väljaanded pidid autorile kahtlemata teada olema, sest juba Helge Almquist, kelle tööst eespool kõneldi ja keda ka Tawaststjerna tsiteerib, on oma uurimuse alguses andnud väga ülevaatliku tema poolt tarvitatud arhiivi-ainete ja kirjanduse nimistu. Almquist on kasustanud nii Eesti kui Vene arhiive ja peale Vene ajaloolise kirjanduse tarvitanud ka trükitud kroonikaid ning akte.

Tawaststjerna uurimuse viimased kolm peatükki ei ole meile enam sel määral huvitavad kui ta töö teised osad; Teusina rahu, piiriküsimuse ja Käkisalmi loovutamise üle on kokkuvõtlikumalt kirjutanud juba siin nimetatud Almquist oma ülevaatliku ning väärtusliku teose esimeses peatükis, kuigi Tawaststjerna siin märksa rohkem materjali toob.

Kindlasti üheks puuduseks, mis uurimuse lugemise ja teadete kontrollimise raskepärasemaks teeb, on igasuguste tarvitatud allikate, arhiivikogude ja kirjanduse loendi puudumine. Teose juures, kus nii palju ning avaralt tsiteeritud, on seesugune ülevaatlik loend eriti tarvilik. Arhiivikogude suhtes ei pruugi loomulikult seesuguse täpsuseni minna, nagu seda Almquist teeb, märkides isegi Rootsi Riigiarhiivi üksikutest osakondadest kasustatud materjale, kuid mööduda tarvitatud allikate nimestikust ainult sellega, et lühendite efitoomisel mainida kasustatuna Rootsi ja Soome riigiarhiive, ei ole mingil määral küllaldane. Sest uurija on tarvitanud peale selle veel Rootsi kammerarhiivi, mis sellele vaatamata, et ta allub Riigiarhiivile, moodustab iseseisva arhiivi-ühiku, ja Rootsi laevastiku arhiivi.

Ka trükitud allikate ja ajaloolise kirjanduse kohta on ülevaatlik loend seda enam tarvilik, et autor tsiteeringutes ei too ka teatava töö esmakordsel mainimisel alati ta täit tiitlit, ilmumispäika ja aastat, mitte alati isegi nende tööde kohta, mis I osas ei esinenud. Nüüd me teame, et autor on arvestanud ja tsiteerinud palju uurimusi, kuid kõigest sellest ülevaadet saada esitatud tsitaatide suures hulgas on õieti raske.

Tsitaatidest kõneldes tuleb mainida, et need ei ole mitmel puhul iseäranis täpsad. Nii lk. 10, m. 2 on toodud Karamsini järgi andmed, sealjuures esineb K. teos Tawaststjerna uurimuse kõnealusel II osas esmakordselt; Karamsini teost ennast pole tiitli järgi mainitud, puuduvad ka lehekülg ja köide, kust teade võetud. Sama märkus on maksev Hiärn'i kohta (vt. lk. 12, m. 1). Näiteina teiste hulgast mainigem umbes samaste puudustega tsitaate: lk. 271, m. 5; lk. 273, m. 2; samuti joonealuseid märkmeid, kus peaks olema mainitud alli-

kas, kust teade võetud: lk. 222, m. 1—3; lk. 271, m. 4; lk. 289, m. 4; lk. 291, m. 3 jne. Isikule, kes Eesti arhiiviolusid tunneb, jääb arusaamatuks lk. 418, m. 2 mainitud Viron Valtioarkiston Registratuuri (nr. 62, lk. 10). Lk. 16, nr. 2 mainib Tawaststjerna, et uurijad Hiärn ja Hansen nimetavad eksituse tõttu 1590. a. Pikaristi ja Varja vahel olnud lahingupaigana Korgeby küla. Sama vea teeb aga T. ise veel oma uurimuse I osas, lk. 685/6. Edasi peab Tawaststjerna Yrjö Boije' ja Arvid Stålarml'i kirjades esineva kohanime järgi seda küla Koilaks Viru-Nigula kihelkonnas ja mitte Kõrkülaks Lüganuse piiril, kuigi lahing nähtavasti siiski aset leidis mitte Koilas, vaid Kõrkülas. Kõige pealt asetseb Kõrküla Pikaristi ja Varja vahel, teiseks leidub just selle küla juures Rootsi pool langenud vene bojaar Vassili Rosladin'ile asetatud kivirist.

Need on mõned märkmed Tawaststjerna uurimuse II osa ilmutise puhul, kusjuures on põhjust rõõmustuda nii Soome kui Eesti ajaloo-uurijail selle avara materjalidekogu ja väärtusliku uurimuse ilmutise üle. Hea ja ülevaatlik on saksakeelne, olulist silmaspidavalt koostatud referaat II osa üle töö lõpus, milline referaat oleks tervitatud olnud ka I osa kohta.

O. Liiv.

Kaks päikeslikku raamatukest.

J. Parijõgi: Soome. Reisikirju. Tallinnas 1929. Eesti Õpetajate Liidu kirjastus. 72 lk. Hind 75 s.

J. Parijõgi: Kevad kutsu. Reisimälestusi Muhu- ja Saaremaalt. Tallinnas 1929. Eesti Õpetajate Liidu kirjastus. 80. lk. Hind 1 kroon.

J. Parijõgi pole produtseerinud palju, kuid ta on kindla, oma väljendusviisiga kirjanik, kes oskab ning suudab ainet vaadelda omade silmadega. Kergelt lahendab ta stiili ja kompositsiooni probleeme, kuna idee probleeme ei tunne ta kunagi. Kõneleb naiivselt naiivseist olendest — lastest. Lihtsus näib olevat ta printsiip, ja sellega on ta võitnudki. Selle tõttu on ta Lutsu kõrval muutunud huvitavamaks noorsoo kirjanikuks. Erakorralist huvi äratas tema stiil, mis esineb ilmekaimalt ta raamatus „Semendivabrik“. Osalt tuletab see meelde Jaan Lattik'u stiili, osalt ka Lutsu oma. See on midagi äärmiselt lihtsat, lapselikku. Ei mingisuguseid ehteid, lisandeid, külgepookeid. Naiivne mõttekujutus puhtal kujul, kooritud küljest igasugune sõnade ballast. Kuid see stiil kaotab suurematel kordamistel oma sugestiivse mõju. Selle tõttu võib „Semendivabrikuid“ olla vaid üks, mida võid korduvalt lugeda huviga, avastades iga kord uusi mõttekujutuse pärle. Kirjanik ise on mõistnud kordamishädaohtu ja on püüdnud hiljemini naiivsust paarisida mehelikkusega. Pole küll enam suuri võite, kuid teatav tasapind on saavutatud siiski. Selle lihtsusest pole Parijõgi ometi taganenud. Tema stiiliarengu huvitavamaks märgiks on kaks nimetatud reisikirjade raamatukest. Parijõgi tunneb siin huvi juba hingeeluliste probleemide vastu. Ta küsib: mis? kuidas? mispärast? mis peitub kõige selle taga? Rännakul Soome pahandavad teda kiired liiklemisvahendid, turistide tempojanu. Ei saa süveneda millessegi, ei vaadelda rahulikult soome talumehe elu, loodust ega muud. Sel puhul tuleb meelde tuntud John Ruskin'i väljendis, milles manatakse raudteid, mis ei lase rahulikult vaadelda maastikke, vaid lõikavad nad pooleks, pealiskaudse tuulispeana kõigest mööda kihutades. Autor

on subjektiivne looduselaps, kes ihkab kõike looduslikult ehtsat, võltsimatut. Ta on ka veidi vanahingeline ja romantiline. Sellest on tingitud ka tusk, mis tekib autoril moodsat soome talu vaadeldes. Ta on kirjanduse kaudu tutvunud idüllilise torparitaluga; nüüd puruneb kujutus kildudeks reaalsuse vastu, mis väljendub tõukarjas, piimaprotsentides, taluraamatupidamises. Ka vanast Imatrast on tal kahju, et see peab tehnika võidukäigu tõttu muutuma viletsaks veerenniks.

Üldiselt on „Soome“ raamatuke, mis kooskõlas maaga, millest räägitakse. On hellust ja armsust sellest maast kõneldes, kuid ühtlasi langevad sisse ka karmid alatoonid, mis kaiekuvad tagasi otsekui Soome graniidi karmilt pinnalt. On ju Soome lõppude lõpuks ikkagi rutates läbi tõtatud ja selle tõttu ei saa me ka sügavat ja haaravat teost lugeda. Kuid see, mis on antud, on kõik puhas realism, impressionismiga võrreldud. See on lõppude lõpuks psühholoogiline tõde, millesse usume.

Intiimsem ning armsam on rännak Saaremaale „Kevad kutsub“. Seal on siirdunud enam objektiivsele vormile, lastud kõnelda noort õpilast, kes äsja lõpetanud kooli. Näib, et autoril on raske eemalduda noortest; ta tunneb ennastki paremas meeolus, kui seab end noorte ossa. Ja hoogu jätkub tal ikka. Jällegi lihtsad sõnastused, kõnelused sellest, mis nähtud ning kuulnud, ja me tunneme lugedes heledust ning selgust hinges.

Need kaks raamatukest ei ole literatuur, vaid südamesõnad.

Ilmar Reiman.

Karl Ehrmann: Sõdurite elu. K.-ü. „Tähe“ trükk Võrus, 1930. Hind 2 kr. 50 s.

See tahab olla siis esimeseks pikemaks teoseks, mis käsitleb meie iseseisva vabariigi sõjaväge, tema sisemist elu ja distsipliini. Autori mälestusromaan sundaja-teenimisest, nagu reklameeriti ajalahis. Uudismaa viljana pälvib see teatavat tähelepanu, kuigi autori nimi ei luba oodata küpse, sisurikast ega põhjanihaaravat teost.

Teose keskkujuks on üliõpilane, skandaalitaja ning kakleja joomar-korporant Juhan Sild. Selle ülbe distsiplineerimatu noorkorporandi prisma läbi vaadeldaksegi meie sõjaväe-elu ja -korda. Sama prisma läbi hinnatakse selle elu korraldajaid, juhte ja ülemusi kapralist kindralini. Pole suudetud asuda laiemale alusele ega üldisemale suhtumisele, mis kahtlemata laseks mõista ja hinnata nii mõndagi juhtumit, isikut ning seika objektiivsemalt, erapooletumalt selles omapärasel mehhanismis, mis moodustab riigikaitse aparadi. Autori liigne subjektiivsus ning kitsarinnalisus rõõvib teoselt kunstilise põhiluse ja kirjanduslootuse väärtuse, eriti kui arvestame veel sappi, mis peategelasel nii mõnestki „vahelejäamisest“ ja ebaõnnestumisest on hingesse kogunenud ning sealt ka teose ridadesse nõrgunud.

Rohkest tähelepanust hoolimata, mida autor peategelasele osutab, jääb see kahvatuks, elutuks, täis vastuoksusi. Eneseuhke ei kedagi tunnustav korporant, nagu Juhan Sild alguses on, laseb imelikul kombel endasse mõjuda kommunistlikul kihutajal, agulist tulnud harimatul noorsõduril Krammil. Õige kergesti laseb autor Sillal omandada Krammi kommunistlikud ja riigivastased mõtted. „Kui imelik see ka ei olnud, aga Kramm avaldas Silla peale mõju, õige tugevat mõju“ (lk. 125), tunnustab autor isegi seda „imelikkust“.

Sild „teadis kõigiti — sõjavägi on paraadiks ja lahingukuuli-

deks. Sunduslik ajateenistus vaid komejanditamiseks. Isamaa armastus vaid silmakirjaks, lipukiri, millega rumalaid ja naiivseid võrgutatakse, hullutatakse" (lk. 121). Teose lõpus aga on Sild oma seisukohad muutnud ja tast on saanud tubli isamaa-kaitsja (lk. 250). Seda muudatust, ümberhinnangute sündimist autor aga kuudagi ei põhjusta ega näita, peame seda uskuma ainult autori sõnade järele või jätma uskomata.

Nagu juba öeldud: keskkuju ebaõnnestumine kisub endaga kaasa kogu teose, kuigi seal leiduvad mõned enam-vähem õnnestunud kõrvalkujud ja üksikud kordaläinud pildid. Huvitavamate kujudena oleksid märgitavad kollaste prillidega aeglane ja hajameelne metsateadlane-fotograaf Juhan Völlapuu, sõjaministri „ihukärner“, kes oma „kuripatt küll“ ja lustaka ning elurõõmsa iseloomuga hakkaks nagu käesolevas teoseski elama, kuigi ta on originaalist vahest ainult kahvatu vari. Mingi kujuilme omandab ka üleajateenija veltveebel Kuul, kuigi autor esitab teda liiga paksudes värvides. Teised ülemad jäävad aga kõik iseloomustamata ja kahvatuks. Mainida võiks vahest veel allohvitseri Tsuru, kes seikleb veltveebel Kuuli abikaasaga.

Kokku võttes seega tüüpidelt õige kahvatu ja elutu teos, kuna süvenemise, viimistlemise ja ajavahemaa kasvamisega autori värskete mälestiste ja teose kirjutamise vahel oleks võinud anda selle teosega rikkaliku galerii elavaid tüüpe ja kujusid; materjali selleks näib autoril käesoleva teose põhjal küllaldaselt olevat.

Ka kompositsiooniliselt on teos väga lohakas, viimistlematu ja kannab kiirelt kokkuklopsitud ajalehe-joonealuse täite ilmet. Pea pool kogu teosest on kulutatud esimese ja teise väeteenistusse-astumise päeva juhtumuste kirjeldamiseks, saavutatud seega pea põhjalik sündmuste ja juhtumuste refereering. Viimasesse poole on aga kokku litsutud, pigemini kraabitud kogu ülejäänud poolteise aasta sündmused väga juhiliselt ja pinnapealselt, kaalutlemata nende ootstarvet ja vajadust. Kõik see annab teosest tasakaalutuse, juhilisuse ja pinnapealsuse mulje, mis ei lase sellele läheneda vähenõudlikugi kunstilise mõõdupuuga. Selle tõttu leidub teoses asjatuid naiivsusi (lk. 12) ja labasusi.

Stiililiselt seisab teos samuti algefisel astmel ja kannab ajalehe juhilisuse ilmet. Seal puudub samuti viimistlus, nagu öeldud seda juba terve teose kohta. Laused on kiil- ja kõrvallausetega asjatult üle koormatud, mõttekäiku seega vassitud ja raskendatud. Stiilist olgu juhuline paarilausealine näide: „Ert kõigile maapoistele, eriti just neile, kes kodunurgas ka omaviisi härrasmeest on osanud mängida, kummist krae kaela pannud ja karjuvalt punase lipsu pühapäeviti kaela sidunud ning kollakaspruunid kingad jalga tõmmanud, ei meeldi säärane uhke ühõpilaste-untsantsakate ülalpidamine teps mitte põrmugi. Kuski turukõrtsis joodud viinast ja õllest haisvast suust tuleb kuuldavale pahameelelisi ja kadedaid ütlusi, mis määratud studentide-narakate arvele“ (lk. 8—9).

Oleks olnud kõigiti kasulik nii autorile kui ka meie küpsemata teostega ülekoormatud kirjandusturule, kui see teos oleks jäänud sellisena ilmutama. See ei täida oma ülesannet ja on autorile kirjandusteel rohkem komistuskiviks kui selle tasandajaks.

P. Hamburg.

V ä i n ö S a l m i n e n : Tutkimus vatjalaisten runojen alkuperästä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 1929. Ilmunud sarjas: Suomi, viides jaks, 7: s osa. 183 lk.

Vadja runode algupärast on kirjutatud juba enne selle eriuurimuse ilmumist. Prof. K. Krøhn on teoses „Kalevalankysymyksiä“ (I, lk. 133—150) iseseisvas peatükis „Onko vatjalaisilla omintakeista runoutta?“ tulnud ses küsimuses eitavale otsusele. Sama küsimust on nüüd dr. V. Salmine laiemalt uurinud, käsitledes pea kõiki vadja üleskirjutatud runode tüüpe. Töös on esitatud vadja runode korjamislugu, mis aina tõestab, kuivõrt juhuliselt seda on tehtud. Suuremad vadja runode üleskirjutajad on olnud: V. Alava, E. Lönnrot ja A. Ahlqvist. Edasi on rekonstrueeritud olemasolevate teisendite põhjal üksikute vadja runotüüpide täielisem kuju, miline on lahustatud värss-värsilt võõrsil paralleelselt esineva, Vadjas ainesineva või teistest runotüüpidest laenatud ainestiku järele.

Teatava rahva kogu runorepertuaari algupära otsustamiseks peaks koos olema rikkalik lähteainestik. Vadja runoteisendite arv, mille alusel see uurimus põhjeneb, on äärmiselt väike. Niipea aga, kui saadakse runoteisendeid lisaks, mis on võimalik, sest vadjalased ei ole täieliselt veel hävinud, muutuksid vahekorradki selle uurimuse tulemustes. Ent seni kui meil on andmeid vadja runodest vähe, peame leppima sellegi ülevaatega.

Vadja laulude kirjapanud on mitmesuguste puudustega. Nende kirjutamistki on raskused takistamas olnud. Mõnede runoliikide kohta pole kuigi palju teisendeid olemas, nagu näit. Vadjas eriti laialt levinud itkude, „nutulaulude“ alal. Et vadjalased neid laule ainult leelotades mäletavad ja nendes esinev keel on võhivõõras, siis pole saadud itkusid kuigi palju kirja panna. Teiselt poolt, nagu selgub kirjanduse ülevaatest, on mitmed senised kirjapanud puudulised teaduslikuks runouurimiseks. Nii on kõiki seniseidki runoteisendeid raske täiel määral kasustada teaduslikuks uurimiseks, nagu näiteks O. Grundströemi runokirjutisi, sest et üleskirjutaja pole õieti mõistnud vadja ega ka selle sugukeeli.

Vadja runosid on publitseeritud mitmes trükitud väljaandes. Juba a. 1856 on A. Ahlqvist teoses „Votisk Grammatik jemte språkprof och ordförteckning“ avaldanud 24 vadja runot. Samal aastal on A. Schiefner need runod meetriliselt saksa keelde tõlkinud ja avaldanud sarjas: Mélanges russes III „Die Lieder der Woten...“ A. Alava't on ilmunud erifine pulmalaulude kogu „Vatjalaisia häätäpoja, häälauluja ja -itkuja“ sarjas: Vähäisiä kirjelmiä XLII. Kõik vadja runod on uuesti trükitud soome rahvalaulude väljaannete sarjas „Suomen Kansan Vanhat Runot“. Üksikuid vadja runonäiteid on avaldanud veel Trefurt, Sjögren ja Mustonen.

Kõiki vadja runosid ja loitse, millel toeb V. Salmise uurimus, on kokku 215. Suurem osa runosid on kirjutatud üheft ja samalt laulikut mitu korda, s. o. Anna Ivanovna't, pärit Kattilast. See laulik oskas ühtfasi soome keelt ja oli ka soome pulmades leelotajaks. Nii tuleb puudulistele teisenditele lisaks veel runode tõlkimise võimalus ingeri murdest vadja keelde.

Nii nõrgal jalal kui uurimise lähteaine ka asub, on uurija, kes sellest teadlik, tühjendavalt püüdnud kasustada kõike trükitud kui ka käsikirjalist vastavat kirjandust, lisaks korjajate reisikirjeldusigi. Lähteainestikus puuduvad üksi Ungarisse viidud keeleuurija Anatol Reguly'i vadja laulude teisendid. Samuti mõned arvatavad runod

Leningradi Teadusteakadeemia „Incrica“ nimelisest Sjögreni kogust, mida pole saadud võrrelda.

Teoses pole nimetatud ka Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvaid vadja rahvaluule aineid, mis on soome uurijaile kergesti kättesaadavad. Peale vadja mõistatiste on Eesti Rahvaluule Arhiivis ka vadja mängulaule. Toon siin prof. Walter Anderson'i kogusse [A:9350] 1927. a. saadetud näite D. Tsvetkov'i Krakolje murdes enne maailmasõda kirjutatud vadja mängulaulust:

1. <i>Os-tos</i>	2. <i>jakko-jani</i>
<i>togo-rogo</i>	<i>tšülni-kani</i>
<i>nipur-näpur</i>	<i>sittu särelä tšivelä</i>
<i>kultej-kelejn</i>	<i>pasken papi aholä.</i>
<i>sinettejä-ianottejä</i>	
<i>niputtejä-bukki.</i>	

Kirjutaja seletab mängu järgmiselt: „Все считалки... употребляются при игре в прятки. На кого при счете приходится последнее слово, тот уходит из круга, и счет начинается снова. Считают до тех пор, пока останется только один, который и должен искать спрятавшихся.“

Esimene vadja trükitud runo ilmus 1783. aastal¹⁾ Trefurt'i kirjutises „Von den Tschuden“ sarjas: Versuche in der livländischen Geschichtskunde und Rechtsgelehrsamkeit. Ühte selle vadja laulu Eesti Rahvaluule Arhiivis olevat koopiat (koopiale on lisaks saksa-keelne tõlgegi) on A. H. N[eus] (ELG F 232^f 1, 149) juba enne a. 1818 võrrelnud eesti lauluga „Minna üksi kui se teddre“, märkides selle trükitud allikagi (Rosenpl. Beitr. XI, lk. 142—146, äratr. ühes saksa-keelse tõlkega a. 1818). See on arvatavasti esimene vadja-eesti rahvaluule võrdluskatse.

Kuigi ülalmainitud autor vadja runosid kõrvutab peamiselt küll ingeri, soome ja karjala lauludega, otsib kirjutaja mõnikord võrdluskujusid ka vadja-eesti lauluparalleelidest. Nii näiteks võrreldakse nr. 1 — Suure tamme laulu (lk. 17), nr. 10 — Jaani laulu (46), nr. 11 — liulaulu (52), nr. 14 — kiigelaulu (66), nr. 16 — oma küla kiidulaulu (71), nr. 17 — suvelaulu (75), nr. 18 — liiri lõõri lõokene (77), nr. 20 — sead, sead, eidekesed (83); pulmalauludest: nr. 37 — saunaskäimis-laul (111), nr. 55 — väimehe hobuse paneku laul (145), nr. 70 — söõge, langud, jooge, langud (163), nr. 71 — tänulaul kostitamise eest pulmas (164) j. t.

Töö lõpul olevas ülevaates on käsitletud nende vadja runode iga, mille vasteid pole mujalt leida. Suuremalt osalt pole laulude vanaduse kohta esitatud kindlat ajamäära, vaid rõhutatud ainult suurt vanadust või hilispära. Uurimuse lõpptulemusena püütakse ümber lükata väide vadja algupäraste runode puudumisest.

On kindel, et vadja laulude vanaduse määramine nõuab veel sellegi uurimuse järele täielikumat järeltööd. Seda on võimalik aga alles siis teostada, kui saadakse kirja panna enam runoteisendeid. Runoteisendite järelkorjandust on veel võimalik teostada, sest vadja rahvas pole veel täieliselt ümber rahvustatud.

Elmar Päss.

1) Eestis 1695. aastal Kelch'i Liivimaa kroonikas.